देउमाई नगरपालिका

नगर शिक्षा योजना

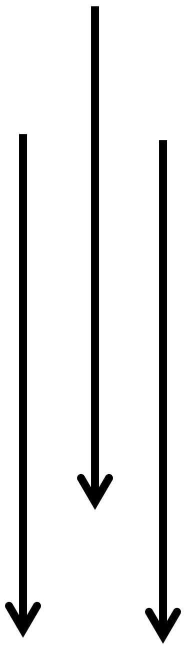

स्थानीय शिक्षा योजना

१. विषय प्रवेश

नेपालको संविधानले आधारभूत र माध्यमिक शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार अन्तर्गत राखेको छ भने शिक्षालाई साझा अधिकारको सूचीमा समावेश गरेको छ। त्यसैगरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले शिक्षा सम्बन्धी अन्य कामको अतिरिक्त सामुदायिक विद्यालयको शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी मिलान माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक कार्यक्रमको समन्वय र नियमावली सम्बन्धी अधिकार स्थानीय तहलाई सुम्पिएको छ। उक्त राष्ट्रिय जिम्मेवारी पूरा गर्न यस देउमाई नगरपालिकाले स्थानीय नगर शिक्षा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने भएको छ। स्थानीय शिक्षा योजना कुनै विशेष स्थानीय तह, क्षेत्र वा समुदायको शिक्षाको विकासका लागि बनाइएको एउटा विस्तृत रणनीतिक योजना हो। यो योजना स्थानीय आवश्यकता, स्रोतसाधन र चुनौतीहरूलाई ध्यानमा राखेर तयार गरिन्छ।

यो योजना स्थानीय आवश्यकताअनुसार परिवर्तन गर्न सकिन्छ।

यसमा स्थानीय बासिन्दा, शिक्षक, अभिभावक र अन्य सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता रहन्छ।

यो योजना स्पष्ट लक्ष्य र उद्देश्यसहित बनाइन्छ। यसले स्थानीय तहमा उपलब्ध स्रोतसाधनको अधिकतम प्रयोग गरी शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्त गर्न सहयोग गर्दछ । यसले शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न विभिन्न रणनीतिहरू अपनाउँछ। यसमा स्थानीय तहको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र भौगोलिक अवस्थाको विश्लेषण तथा विद्यार्थी भर्ना दर, छात्रा छात्र छुट्ने दर, शिक्षकको योग्यता र शिक्षण सिकाइका विधिहरूको मूल्यांकन गरिन्छ, जसले गर्दा शिक्षाका लक्ष्य र उद्देश्य प्राप्ति गर्न सहज हुन्छ। यसको निर्माणमा स्थानीय शिक्षा अधिकारी, स्थानीय सरकारका प्रतिनिधिहरू, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, विज्ञ व्यक्तिहरू तथा कर्मचारीहरूको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष संलग्नता हुने हुँदा स्थानीय नगर शिक्षा योजनामा सबैको अपनत्व र कार्यान्वयनमा ऐक्यबद्धता रहने कुरामा विश्वस्त हुन सकिन्छ।

२. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

शिक्षा योजना निर्माण कुनै पनि देशको समग्र विकासका लागि अत्यावश्यक हुन्छ। यसले शिक्षा क्षेत्रको लक्ष्य निर्धारण, स्रोतको प्रभावकारी उपयोग, तथा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ।

शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता:

- **लक्ष्य निर्धारण:** शिक्षा योजनाले स्पष्ट लक्ष्य निर्धारण गर्दछ। जस्तै, सबैका लागि आधारभूत शिक्षाको पहुँच, शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार, सीप विकास, आदि।
- **स्रोतको प्रभावकारी उपयोग:** योजनाले उपलब्ध स्रोतलाई कसरी प्रभावकारी रूपमा उपयोग गर्ने भन्ने बारेमा स्पष्ट मार्गदर्शन प्रदान गर्दछ।
- **समस्या समाधान:** शिक्षा क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूको पहिचान गरी त्यसको समाधानका लागि

रणनीति बनाउन मद्दत गर्दछ।

- **गुणस्तर सुनिश्चितता:** शिक्षाको गुणस्तरलाई निरन्तर सुधार गर्नका लागि आवश्यक मापदण्ड र प्रक्रियाहरू निर्धारण गर्दछ।
- **सम्बन्धित पक्षको सहभागिता:** शिक्षा योजना निर्माणमा शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, समुदाय र सरकारको सहभागिता सुनिश्चित गर्दछ।
- **अनुगमन र मूल्यांकन:** योजनाको कार्यान्वयनको निरन्तर अनुगमन र मूल्यांकन गरी आवश्यक परिवर्तन गर्न मद्दत गर्दछ।
- **अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता पूरा:** विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूमा गरिएका प्रतिबद्धताहरू पूरा गर्न शिक्षा योजनाले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ।

शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य:

- **राष्ट्रिय विकास:** शिक्षा एक देशको समग्र विकासको आधारस्तम्भ हो। शिक्षित जनशक्तिले देशको आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्‍याउँछ।
- **सामाजिक न्याय:** शिक्षा योजनाले सबै वर्ग र समुदायका व्यक्तिहरूलाई समान शिक्षाको अवसर प्रदान गर्न मद्दत गर्दछ।
- **गरीबी निवारण:** शिक्षाले गरीबी निवारणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ। शिक्षित व्यक्तिहरूले आफ्नो जीवनस्तर उकास्न सक्छन् र देशको आर्थिक विकासमा योगदान पुर्‍याउन सक्छन्।
- **समावेशिता:** शिक्षा योजनाले विविधतालाई समेटेर सबैलाई शिक्षाको पहुँचमा ल्याउन मद्दत गर्दछ।
- **दिगो विकास:** शिक्षा योजनाले दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्न मद्दत गर्दछ ।

३. स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य

स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको औचित्यलाई निम्न बुँदामा उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- **स्थानीय आवश्यकताको सम्बोधन:** स्थानीय तहमा बनेका योजनाहरूले स्थानीय समुदायको विशिष्ट आवश्यकता, संस्कृति र स्रोतसाधनलाई ध्यानमा राखेर तयार हुन्छन्। यसले गर्दा शिक्षा योजनाले स्थानीय स्तरमा रहेका समस्या समाधान गर्न र शिक्षाको पहुँचलाई बढाउन मद्दत गर्दछ।
- **स्रोतसाधनको प्रभावकारी उपयोग:** स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रमा उपलब्ध स्रोतसाधनको पहिचान गरी त्यसलाई शिक्षा क्षेत्रमा प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न सक्छ। यसले शिक्षामा हुने खर्चको अधिकतम उपयोगिता सुनिश्चित गर्दछ।
- **समुदायको सहभागिता:** स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्दा स्थानीय समुदाय, अभिभावक, शिक्षक र विद्यार्थीको सहभागिता सुनिश्चित गरिन्छ। यसले गर्दा योजना निर्माणमा पारदर्शिता आउँछ र समुदायको अपनत्व बढ्छ।
- **शिक्षाको गुणस्तर सुधार:** स्थानीय तहमा बनेका योजनाहरूले शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन, शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गर्न र विद्यार्थीको सिकाइ परिणाम सुधार गर्न मद्दत गर्दछ।
- **शिक्षामा समानता:** स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रमा रहेका शैक्षिक असमानतालाई पहिचान गरी त्यसलाई कम गर्नका लागि विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्छ।
- **स्थानीय विकासमा योगदान:** शिक्षा एक व्यक्ति र समाजको विकासको आधार हो। शिक्षित समुदायले आफ्नो जीवनस्तर उकास्न सक्छ र समग्रमा स्थानीय विकासमा योगदान पुर्‍याउन सक्छ।

- **जवाफदेहिता बढाउँछ:** स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रमा शिक्षाको अवस्थाको नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न सक्छ। यसले गर्दा शिक्षा क्षेत्रमा भएका प्रगति र चुनौतीहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त हुन्छ र जवाफदेहिता बढ्छ।

४. शिक्षा योजना निर्माणका आधार:

स्थानीय शिक्षा योजनाको निर्माण गर्दा विभिन्न आधारहरूलाई ध्यानमा राखिनुपर्दछ। यी आधारहरूले योजनालाई प्रभावकारी बनाउन र शिक्षा क्षेत्रमा लक्षित परिणाम हासिल गर्न मद्दत गर्दछन्। यसले शिक्षालाई गुणस्तरीय, समावेशी र दिगोपना बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ।

शिक्षा योजना निर्माणका आधारहरू:

- **स्थानीय आवश्यकता र सन्दर्भ:**
  - स्थानीय समुदायको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र भौगोलिक अवस्था
  - विद्यार्थीको विविधता र आवश्यकता
  - विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार र स्रोतसाधन
  - समुदायको शिक्षाप्रतिको धारणा र अपेक्षा
- **राष्ट्रिय शिक्षा नीति र कानून:**
  - राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य, उद्देश्य र सिद्धान्तहरू
  - सम्बन्धित शिक्षासम्बन्धी कानून र नियमहरू
  - केन्द्र सरकारद्वारा तय गरिएका नीतिगत प्राथमिकताहरू
- **अन्तर्राष्ट्रिय शिक्षाका सर्वोत्तम अभ्यासहरू:**
  - विश्वका विभिन्न देशहरूमा सफल भएका शिक्षाका मोडेल र कार्यक्रमहरू
  - अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू (जस्तै: युनेस्को, विश्व बैंक) द्वारा जारी गरिएका निर्देशनहरू
- **तथ्यांक र सूचना:**
  - विद्यार्थीको भर्ना दर, ड्रपआउट दर, सिकाइ उपलब्धि
  - शिक्षकको योग्यता, अनुभव र तालिम
  - विद्यालयको भौतिक पूर्वाधारको अवस्था
  - विद्यालय व्यवस्थापनको प्रभावकारिता
- **हितधारकहरूको सहभागिता:**
  - शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, समुदायका प्रतिनिधि, स्थानीय सरकारका प्रतिनिधि
  - हितधारकहरूको विचार, सुझाव र आवश्यकतालाई समावेश गर्नु
- **मूल्याङ्कन र अनुगमन:**
  - योजना कार्यान्वयनको प्रभावकारिता मापन गर्नका लागि सूचकहरू तय गर्नु
  - नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने र आवश्यक परेमा योजनामा परिवर्तन गर्ने

५. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया:

शिक्षा योजना भनेको कुनै विशेष स्थान, समूह वा संस्थाको लागि शिक्षा सम्बन्धी लक्ष्य, रणनीति र गतिविधिहरूलाई स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्ने एक विस्तृत दस्तावेज हो। यसले शिक्षाका प्रयासलाई प्रभावकारी र कुशल बनाउन मद्दत गर्छ।

शिक्षा योजना निर्माणका प्रमुख चरणहरू

1. **आवश्यकता पहिचान:**
    - हालको शिक्षाको अवस्थाको विश्लेषण
    - विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकहरूको आवश्यकताको मूल्याङ्कन
    - उपलब्ध स्रोत साधनको मूल्याङ्कन
2. **लक्ष्य निर्धारण:**
    - स्पष्ट, मापनयोग्य, प्राप्त गर्न सकिने, प्रासंगिक र समयबद्ध (SMART) लक्ष्यहरू निर्धारण गर्ने।
    - दीर्घकालीन र अल्पकालीन दुवै प्रकारका लक्ष्यहरू समावेश गर्ने।
3. **रणनीति विकास:**
    - लक्ष्यहरू प्राप्त गर्नका लागि विशिष्ट रणनीतिहरू बनाउने।
    - विभिन्न शिक्षण विधि, प्रविधि र उपकरणहरूको प्रयोग गर्ने बारेमा विचार गर्ने।
4. **कार्यक्रम र गतिविधिहरू:**
    - लक्ष्य र रणनीतिहरूका आधारमा विशिष्ट कार्यक्रम र गतिविधिहरू विकास गर्ने।
    - समय तालिका र जिम्मेवारीहरू निर्धारण गर्ने।
5. **स्रोतको बाँडफाँट:**
    - आवश्यक स्रोतहरू (मानवीय, वित्तीय, भौतिक) पहिचान गर्ने र बाँडफाँट गर्ने।
6. **मूल्याङ्कन:**
    - योजनाको प्रभावकारिताको नियमित रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने।
    - डेटा सङ्कलन र विश्लेषण गर्ने।
    - आवश्यक परिवर्तन गर्ने।

६. योजनाको लेखाजोखा:

योजनाको लेखाजोखा भनेको कुनै पनि योजनाको कार्यान्वयनको अवस्था, प्रगति, उपलब्धि र चुनौतीहरूको मापन गर्ने एक प्रक्रिया हो। यसले योजनाको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्न र आवश्यक सुधारका लागि मार्गदर्शन प्रदान गर्दछ। शिक्षा योजनाको सन्दर्भमा, यसले शिक्षा क्षेत्रमा भएका परिवर्तनहरू, लक्ष्य प्राप्तिमा भएको प्रगति र भविष्यका लागि आवश्यक कदमहरू पहिचान गर्न मद्दत गर्दछ।

शिक्षा योजनाको लेखाजोखाको महत्त्व

- **प्रगतिको मूल्याङ्कन:** योजनाको कार्यान्वयन कतिको सफल भएको छ भन्ने कुराको मूल्याङ्कन गर्न।
- **सुधारका लागि मार्गदर्शन:** योजनामा आवश्यक परिवर्तनहरू पहिचान गर्न र सुधारका लागि मार्गदर्शन

प्रदान गर्ने।

- **जवाफदेहिता:** योजना कार्यान्वयनमा संलग्न व्यक्ति तथा संस्थाहरूलाई जवाफदेही बनाउन।
- **स्रोतको प्रभावकारी उपयोग:** स्रोतसाधनको अधिकतम उपयोगिता सुनिश्चित गर्ने।
- **भविष्यका योजनाहरूका लागि आधार:** भविष्यका शिक्षा योजनाहरू तयार गर्दा यसबाट प्राप्त जानकारीको उपयोग गर्ने।

शिक्षा योजनाको लेखाजोखाका प्रमुख पक्षहरू

- **लक्ष्य प्राप्ति:** योजनाका लक्ष्यहरू कत्तिको प्राप्त भएका छन् भन्ने कुराको विश्लेषण।
- **कार्यक्रमको प्रभावकारिता:** विभिन्न कार्यक्रमहरूले लक्षित समूहमा कस्तो प्रभाव पारेका छन् भन्ने कुराको मूल्याङ्कन।
- **स्रोतको उपयोगिता:** उपलब्ध स्रोतसाधनहरू कत्तिको प्रभावकारी रूपमा प्रयोग भएका छन् भन्ने कुराको विश्लेषण।
- **चुनौतीहरू:** योजना कार्यान्वयनमा आएका चुनौतीहरूको पहिचान र विश्लेषण।
- **सिकाइ:** योजनाबाट प्राप्त सिकाइ र भविष्यका लागि आवश्यक सुधारका उपायहरूको पहिचान।

शिक्षा योजनाको लेखाजोखाका विधिहरू

- **तथ्याङ्क विश्लेषण:** विद्यार्थीको भर्ना दर, ड्रपआउट दर, सिकाइ उपलब्धि जस्ता तथ्याङ्कको विश्लेषण।
- **सर्वेक्षण:** शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक र समुदायका सदस्यहरूसँग अन्तर्वार्ता लिने वा सर्वेक्षण गर्ने।
- **केस अध्ययन:** केही विशिष्ट विद्यालय वा समुदायको गहन अध्ययन।
- **प्रगति प्रतिवेदनको विश्लेषण:** विभिन्न निकायहरूद्वारा तयार पारिएका प्रगति प्रतिवेदनहरूको विश्लेषण।

शिक्षा योजनाको लेखाजोखाका चुनौतीहरू

- **तथ्याङ्कको उपलब्धता:** आवश्यक तथ्याङ्कको अभाव वा अपर्याप्तता।
- **समय र स्रोतको अभाव:** लेखाजोखाका लागि पर्याप्त समय र स्रोतको अभाव।
- **विज्ञ जनशक्तिको अभाव:** लेखाजोखा गर्ने आवश्यक दक्ष जनशक्तिको अभाव।
- **राजनीतिक हस्तक्षेप:** राजनीतिक दबाबका कारण लेखाजोखामा वस्तुनिष्ठता कायम गर्न कठिन हुन सक्ने।

७. योजना दस्तावेजको स्वरूप

योजनाको दस्तावेजको स्वरूप योजनाको प्रकार, लक्ष्य, र आकारमा निर्भर गर्दछ। नगर शिक्षा योजनाको दस्तावेजमा विशेष गरी गरी निम्न कुराहरू समावेश हुनेछन ।

- **परिचय:** योजनाको उद्देश्य, दायरा, र पृष्ठभूमि जानकारी।
- **समस्याको पहिचान:** योजनाले सम्बोधन गर्ने समस्या वा आवश्यकताको विस्तृत विवरण।
- **लक्ष्यहरू:** योजनाले प्राप्त गर्न चाहेका विशिष्ट, मापनयोग्य, प्राप्तयोग्य, प्रासंगिक, र समयबद्ध (SMART) लक्ष्यहरू।
- **कार्यनीतिहरू:** लक्ष्यहरू प्राप्त गर्नका लागि अपनाइने विशिष्ट कार्यहरू वा चरणहरू।
- **कार्यान्वयन योजना:** कार्यहरू कसरी, कहिले, र कसले गर्ने भन्ने बारे विस्तृत विवरण।

- **बजेट:** योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतहरूको विवरण।
- **मूल्यांकन:** योजनाको सफलता मापन गर्नका लागि प्रयोग गरिने मापदण्डहरू।

परिच्छेद १: परिचय

१.१ वर्तमान अवस्था

इलाम जिल्लाका दशवटा स्थानीय तहहरु मध्य देउमाई नगरपालिका एक हो। यो नगरपालिका इलाम जिल्लाको पश्चिमि क्षेत्रको केन्द्र बिन्दुमा अवस्थित छ। विगतमा यस नगरपालिको स्थापना २०७१ साल मंसीर १६ गते घोषणा भएको थियो। साविकको मंगलबारे गाउँ विकास समिति र धुसेनी गाउँ विकास समिति मिलाई देउमाई नगरपालिका नामाकण गरिएको हो। तत्कालिन समयमा यो नगरपालिका नेपालकै सबै भन्दा थोरै जनसंख्या भएको र क्षेत्रफलको हिसावले सबैभन्दा सानो नगरपालिका हो। नेपालको संविधान २०७२ अनुसार राज्य पुन संरचना भई संघीयता कार्यान्वियन हुदाँ यस नगरपालिकामा साविक जितपुर गा.स.वि., मंगलबारे गा.स.वि., धुसेनी गा .स.वि. ७का .स.वि.साङरुम्बा गा .स.वि.शान्तिडाँडा गा,८ र ९ वटा,सिद्धिथुम्का गावडा .न ७को .स.वि. समावेश भई देउमाई नगरपालिकाको विस्तार .स.वि.बाहेक गा ९को .स.वि.बाहेक र चमैता गा २६साल फाल्गगुण २०७३छन्। मिति वटा वडाहरु रहेका ९गरिएको छ। यस नगरपालिकामा गते देउमाई नगरपालिकालाई विस्तृत रुपमा घोषणा गरिएको हो।

यस नगरपालिकाकोपुर्वमा इलाम नगरपालिका,उत्तरमा पाँचथर जिल्लाको फाल्गुनन्द गाउँपालिका ,पश्चिममा फाकफोकथुम र माङ्सेबुङ गाउँपालिका तथा दक्षिणमा इलामको माई नगरपालिका रहेका छन्। यस नगरपालिकाको जनसंख्या र क्षेत्रफल दुवै दृष्टिकोणवाट ठूलो वडा ९ र सबैभन्दा सानो वडा ६ रहेको छ।

क. भौगोलिक अवस्थिति:

देउमाई नगरपालिका कोशी प्रदेश अन्तर्गत, इलाम जिल्लाको संघीय निर्वाचन क्षेत्रनम्बर २ तथा प्रदेशसभा निर्वाचन क्षेत्र नं. २ (१) मा पर्दछ। यो नगरपालिका इलाम जिल्लाका १० वटा स्थानीयतहहरु मध्ये एक हो।

- अक्षांस र देशान्तर

देउमाई नगरपालिका २६^0 ४९'१०" देखि २७^0 २' ४९" उत्तरी अक्षांस र ८७° ४६' १५" देखि ८७^0 ५४'४९" पूर्वी देशान्तरको बिचमा रहेकोछ।

- क्षेत्रफल

यो नगरपालिकाको हालको क्षेत्रफल १९१.६१ वर्ग किलोमिटर छ।

- सिमाना

पूर्वमा – इलाम नगरपालिका
पश्चिममा – फाकफोकथुम र माङसेबुङ गाउँपालिका
उत्तरमा – फाल्गुनन्द गाउँपालिका र पाँचथर जिल्ला

दक्षिणमा - माइ नगरपालिका

- नामाकरण
  यो नगरपलिका इलामका प्रसिद्ध चार खोला मध्ये नगरपालिकाको उच्च सिमाना कुइभिर देखि होचो सिमाना फुलुङ्गी दोभान सम्म किनारा भई बग्ने देउमाई खोलाको नामबाट नामाकरण गरिएको हो।

- उचाइ

यो नगरपालिकामा २२० मिटर देखि २८३५ मिटर सम्म उचाइ भएका स्थानहरू रहेका छन्।

- हावापानी

यो नगरपालिकाको हावापानी समाशीतोष्ण प्रकारको छ।

- नदीनाला

इलाम जिल्लालाई चारखोल (चारखोला) पनि भनिन्छ। यहाँ ती चारखोलाहरू माई,जोगमाई, पुवामाई र देउमाई हुन्। यी चारखोला मध्ये देउमाई खोला र लेवा खोला यस नगरपालिकामा पर्दछन्।

- पर्यटकीय स्थलहरू

देउमाई नगरपालिका प्रशस्त पर्यटकीय सम्भावना बोकेको पालिका हो। यहाँका प्रमुख पर्यटकीय स्थलहरु कुइभिर, पङ्खेलुङ झरना, गुफाथुम्की, सिद्धथुम्का, खान्द्रुङ गुफा, दतात्रय, ढोलेदेवी मन्दिर, रत्न सुरुङ, पानीटार चियावारी, मिष्ट भ्याली चिया उद्योग, खत्रक्पा, अजम्बरे तीनजुरे, जटेश्वरधाम , देबीडाँडा, शिखरबाबा धाम, झ्याउँपोखरी आदि हुन्।

- जैविक विविधता

यस नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति समुद्री सतहबाट लगभग २५० मिटर देखि ३१०० मिटर उचाईको विविधतामा आधारित रहेको छ। यहाँ दुर्लभ रेडपाण्डा, जंगली बँदेल, हरिण मृग, अजिङगर आदि वन्यजन्तु तथा डाँफे, लुइँचे, ढुकुर, काग आदि चराहरूको बासस्थान रहेको छ। यहाँ साल, सिसौ, खयर, टिक जस्ता कडा र बहुमुल्य वनस्पति र उत्तिस, मलातो, सल्लो, धुपी , मालिङ्गो जस्ता वनस्पतिहरू पनि पाइन्छ।

- प्राकृतिक प्रकोप तथा जोखिमको अवस्था

देउमाई नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्था अधिकांश पहाडी र केही भूभाग जोखिमयुक्त रहेका छन्। वडा नं ५ को केवाबुङ क्षेत्रको पहिरो, वडा नं ९ को फुलुङ्गी क्षेत्रको पहिरो, कुइभिर क्षेत्रको पहिरो, चमैता बाक्सिला क्षेत्रका अति भिराला जमिन र बस्तीहरु जोखिमको अवस्थामा रहेका छन्। कमसल भू बनोटका कारण भूकम्पबाट पनि सधैं जोखिममा रहेको छ।

ख. जनसांख्यिक विश्लेषण

वि.सं. २०७८ सालको जनगणना अनुसार देउमाई नगरपालिकाको जनसंख्या यस प्रकार रहेको छ।

➢ **जनसंख्याको आकार**

कुल जनसंख्या : - ३०९६९
पुरुषको संख्या: - १५३४८
महिलाको संख्या :- १५६२१
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर :- ०.३०%
पुरुषको प्रतिशत:- ४९.५५
महिलाको प्रतिशत:- ५०.४५

लैङ्गिक अनुपात :- ९८.२५ पुरुष प्रति १०० महिलामा
जनघनत्व :- १६२ प्रति वर्गकिलो मिटर
सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको वडा नम्बर :- ९
सबै भन्दा कम जनसंख्या भएको वडा नम्बर :- ६
महिला भन्दा पुरुषको जनसंख्या बढी भएको एक मात्र वडा नम्वर:- १ (पुरुषको संख्या २४ जनाले बढी)

- **परिवार**

जम्मा परिवार संख्या: ७६८६
एकजना मात्र सदस्य रहेको परिवार संख्या :- ६७४
९ जना वा सोभन्दा बढी सदस्य रहेको परिवार संख्या :- १८१
४ जना सदस्य रहेको परिवार संख्या: ३,३११ (सबै भन्दा बढी)
परिवारको औषत आकार: ४.०३

- **साक्षरता**

कुल साक्षरता दर : ८३.४%
पुरुष साक्षरता दर :- ८९.०%
महिला साक्षरता दर ७७.८%,-

- **वडागत रूपमा जनसंख्या**

वडा नम्वर	पुरूष	महिला	जम्मा
१	२०७५	२०५१	४१२६
२	१६१८	१६६२	३२८०
३	१९२०	१९४९	३८६९
४	१६१५	१६४७	३२६२
५	१७४५	१८२३	३५६८
६	१२९५	१३०९	२६०४
७	१४९७	१५०३	३०००
८	१५१३	१५३७	३०५०
९	२०७०	२१४०	४२१०
जम्मा	१५३४८	१५६२१	३०९६९

- **अपाङ्गता**

- अपाङ्गता भएका मानिसको संख्या :- ७४४
- अपाङ्गता भएको जनसंख्याको प्रतिशत:- २.४
- अपाङ्गता भएका पुरुषको संख्या :- ३९९
- अपाङ्गता भएका महिलाको संख्या :- ३४५
- अपाङ्गता भएका पुरुषको प्रतिशत:- ५३.६२%

- अपाङ्गता भएका महिलाको प्रतिशत:- ४६.३८%

➢ **विदेशमा रहेको जनसंख्या**

- विदेशमा रहेको जम्मा जनसंख्या :- १७५१ जना
- विदेशमा रहेको पुरुषको संख्या:- १४७५ जना ८४.२%
- विदेशमा रहेको महिलाको संख्या :- २७६ जना १५.८%

➢ **उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या**

उमेर समूह	पुरूष	महिला	जम्मा
०-४ वर्ष	१०६३	९६३	२०५६
५-९ वर्ष	१२५७	११६६	२४२३
१०-१४ वर्ष	१२३६	११९५	२४३१
१५-१९ वर्ष	१४८५	१४९१	२९७६
२०-२४ वर्ष	१३४९	१४६४	२८१३
२५-२९ बर्ष	१३१८	१३८३	२७०१

➢ **५ वर्ष र सो भन्दा कम उमेरको जनसंख्या विवरण:**

जम्मा जनसंख्या :- २४९९
पुरुषको संख्या :- १३०९
महिलाको संख्या :-११९०
जन्म दर्ता भएको जम्मा जनसंख्या :- १९२७
जन्म दर्ता भएको पुरुषको संख्या :- १०१९
जन्म दर्ता भएको महिलाको संख्या :- ९०८
जन्म दर्ता नभएको जम्मा जनसंख्या :- ५७२
जन्म दर्ता नभएको पुरुषको संरख्या :- २९०
जन्मदर्ता नभएको महिलाको संख्या :- २८२
जन्म दर्ता भएको जनसंख्या :- ७७.११%
जन्म दर्ता नभएको जनसंख्या :- २२.८९%

इलाम नगरपालिकाको जनसाख्यिक संरचनालाई हेर्दा यहाँको वार्षिक जनसंख्या बृद्धिदर ०.३०% मात्र रहनु र यहाँ १५ -१९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या हुँदा ४६८२ हुँदा १३३२ मात्र हुनुले आगामी दिनमा यो नगरपालिकामा बालबालिकाको संख्या घटतै जाने र परिणाम स्वरुप विद्यार्थी संख्यामा पनि ह्रास आउने कुराको गरेको छ। त्यस्तै लगभग एउटा उमेर समूह बरावरको जनसंख्या ३१७७ जना मानिस विदेश जानु र त्यसमध्ये पनि २४३ जना यक्तिहरू शिक्षा र तालिमको खोजीमा बाहिर जानु हाम्रो लागि चुनौतिको विषय हो। यसरी नै ५ वर्ष वा सोभन्दा कम उमेरका मानिसहरू मध्ये ५५६२ जना अर्थात २५.१ प्रतिशत जनसंख्याको जन्मदर्ता नहुनु पनि एउटा समस्या हो।

इलाम नगरपालिकाको साक्षरताको अवस्था साँपेक्षिक रुपमा राम्रो छ। किनकि राष्ट्रिय कुल साक्षरता दर ७६.२% र कोशी प्रदेशको मात्र र इलाम जिल्लाको ८३.३७ रहेकोमा इलाम नगरपालिकाको साक्षरता दर ८६.७% रहको छ। यस नगरपालिकाका ५ वर्ष वा सो भन्दा कम उमेरका सबै बालबालिका हरुको जन्म दर्ता भएको छैन। यहाँ सो उमेर समुहका २५.१%. बालबालिकाहरुको जन्म दर्ता भएको छैन। जन्म दर्ता नभएको यी जनसंख्याले नगरपालिकाको नीति निर्माण र योजना तर्जुमा गर्ने कार्यमा प्रभाव पार्न सक्छ।

- बसाइसराईँ र यसको प्रक्षेपण

यो नगरपालिका इलाम जिल्ला सदरमुकाम देखि पक्की सडक दुरीबाट ३१ किलोमिटर पश्चिममा रहेको छ। जनअपेक्षा अनुसार स्वास्थ्य सुविधा उपलब्ध नहुनु, गुणस्तरिय शिक्षामा कमी, यातायात र पुर्वाधारको बिकासमा कमी, उपलब्ध पर्यटकीय क्षेत्रहरुको प्रवर्धन गर्न नसकिएको जस्ता गुनासाहरु सहित विशेष गरी तराई क्षेत्रमा बसाईँ सरी जाने दर तीव्र छ। बैदेशिक रोजगार, अभिभावकहरुको अंग्रेजी शिक्षा, देखासिखी र सुविधा प्रतिको महत्वकांक्षा बसाईं सराइका मुख्य कारणहरु हुन्। नगरपालिकाको दिगो विकास र जनअपेक्षा अनुरुप नयाँ कार्यक्रम र योजनाहरु समयमै कार्यान्वयव गर्न नसिकएमा बसाइसराइको दर बढ्न सक्ने पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ।

ग. सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

देउमाई नगरपालिका विभिन्न जातजाति, भाषा, धर्म र संस्कृति भएको नगरपालिका हो। यहाँको सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्थाको विवरण यस प्रकार छ :-

- **जातजाति**

देउमाई नगरपालिकामा राई, लिम्बू, मगर, गुरुङ, बाहुन, क्षेत्री, दशनामी, खवास , तामाङ, शेर्पा, नेवार भूजेल, सुनुवार, वान्तवा र दलित आदि समुदायका मानिसहरु बसोबास गर्छन्। यहाँ तराइ मूलका केही जातिहरुको पनि बसोवास रहेको छ। यी जातिहरु मध्ये धैरे जातिहरुको बसोबास मिश्रीत रुपमा रहेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यस नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने प्रमुख जातिहरुको जनसंख्या यस प्रकार रहेकोछ।

जातजाति	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	प्रतिशत
बाहुन	५१३१	२५७६	२५५५	१६.६
लिम्बू	४८६३	२४११	२४५२	१५.७
राई	४७१२	२३५१	२३६१	१५.२
क्षेत्री	४३३३	२१५४	२१७९	१४.०
मगर	२८२५	१३९१	१४३४	९.१
तामाङ	२३६६	११६०	१२०६	७.६
नेवार	१३७६	६८५	६९१	४.४
विश्वकर्मा	९४५	४४२	५०३	३.१
वान्तवा	७७१	३८५	३८६	२.५
गुरुङ	५६१	२८४	२७७	१.८

- **धर्म**

यस नगरपालिका भित्र विभिन्न धर्म मान्ने मानिसहरूको जनसंख्या यस प्रकार छ।

धर्म	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	प्रतिशत
हिन्दु	१४९९८	७४०१	७५९७	४८.४१
बौद्ध	५०४६	२४७९	२५६७	१६.३१
किराँत	१०३०६	५१६९	५१३७	३३.३
क्रिश्चियन	५९८	२८४	३१४	१.९१
इस्लाम	१५	९	६	०.०५
अन्य	६	६	०	०.०२

- **सांस्कृतिक परम्परा**

देउमाई नगरपालिकाका बासिन्दाहरुको आ-आफ्नो जाति, धर्म र संस्कार अनुसारको संस्कृति रहेको छ। यहाँका मानिसहरु आ-आफ्नो परम्परा अनुसार जन्मसंस्कार र मृत्यूसंस्कारका कर्महरु गर्छन्। यहाँ न्वारन, पास्नी, छेवर, व्रतवन्ध, विवाह, काजक्रिया, भोज, घेवा, ब्रत , पूजा, पुराण, देवीदेवताको आराधना आदि गर्छन्। यहाँ दशैं, तिहार ल्होसार, उँधौली, उँभौली, चासोक तङ्नाम, ईद, क्रिसमस, श्रीपञ्चमी, नाग- पञ्चमी, साउने र माघे संक्रान्ति, शिवरात्री आदि पर्वहरु मनाउँदछन्। यहाँ रोपाईजात्रा, लाखेजात्रा, गाईजात्रा आदि जात्राहरु मनाउने चलन पनि छ।

- **भेषभूषा**

देउमाई नगरपालिकामा पुरुषहरू कमिज सुरूवाल, दौरा सुरुवाल, कोट, टोपी, सर्ट पेन्ट, हाफपेन्ट, आदि लगाउँछन् भने महिलाहरू साडी, चोलो, व्लाउज, कुर्था सुरुवाल, सल, मजेत्रो आदि लगाउँछन्। आ-आफ्ना संस्कार तथा साँस्कृतिक पर्वहरूमा जातिगत पहिचान झल्कने पहिरन लगाउने चलन पनि छ।

- **मूल्य मान्यता**

  पर्यटकीय नगर देउमाई अतिथिहरूको सत्कारमा रमाउने क्षेत्र हो। बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक अनेकताको समुदाय भित्र हुने एकता यहाँको मुख्य मूल्य मान्यता हो। परम्परागत चाडपर्व, जात्रा महोत्सव आदिमा समावेशी सहभागिता यहाँको परिचय बनेको छ।

- **स्थानीय भाषा, रैथाने ज्ञान सीप र प्रविधि**

गुरुङ, लिम्बू, राई, मगर, सुनुवार, नेवार,तामाङ,वान्तवा जस्ता जनजाति, दलित समुदाय र क्षेत्री बाहुनहरूको बसोबासको बाहुल्यता रहेकोमा अधिकांश जनजाति समुदायले आ-आफ्नै मातृभाषाको प्रयोग गर्ने गर्दछन्। सरकारी कामकाजको भाषा नेपाली नै रहेको छ। रैथाने ज्ञान सीपमा चोया र काठबाट बन्ने सामग्रीको निर्माण, परम्परागत कुटानी पिसानीका पद्धति,सिलाइ वुनाइ आदि रहेका छन्।

घ. आर्थिक अवस्था

देउमाई नगरपालिकाको आर्थिक अवस्था कृषि, पशुपालन, उद्योग, व्यापार र नोकरीमा आधारित छ। यस नगरापालिकामा अवलम्वन गरिएका उक्त पेशाहरूको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ।

कृषि

देउमाई नगरपालिका कृषिको लागि उर्वर भूमि भएको नगरपालिका हो । यहाँको लगभग ५० प्रतिशत जमिन खेतीको लागि उपयुक्त मानिन्छ । जमिनको भिरालो पन, माटोको उर्वरा शक्ति, हावापानी, सिचाइको सुविधा जस्ता कुराहरूलाई मध्य नजर गरेर यहाँ विभिन्न प्रकारका बालीहरू लगाइन्छ । यहाँ अन्न, तेलहन, तरकारी, फलफूल, मसला आदि वालीहरूको खेती गरिन्छ । यहाँ नगदेवालीको रुपमा अदुवा, अलैंची, अग्लिसो, चिया, कफी आदिको पनि उत्पादन गरिन्छ । आजभोलि गोलियाको रुपमा काठविक्री गर्नको लागि नगदेवालीको रुपमा वृक्षारोपण गर्ने प्रचलन पनि प्रारम्भ भएको छ । सात 'अ' को जिल्ला भनेर चिनिने इलाम जिल्ला भित्र उत्पादन हुने कृषि क्षेत्रसँग सम्बन्धित ७ "अ" मा अदुवा, अलैंची, अम्लिसो अकबरे, अर्थोडक्स चिया, ओलन, र आलुको उत्पादन देउमाई नगरपालिकाभित्र पनि हुन्छ । देउमाई नगरपालिकाको कृषि निर्वाहमुखी खेतीबाट व्यावसायिक खेतीतर्फ विकास हुन सकेको छैन । उच्च वसाइँसराइका कारणा कृषि क्षेत्र तहसनहस हुदै गएको छ । देउमाई नगरपालिका आंशिक रुपमा उन्नतबालीहरूको अतिरिक्त रैथाने बालीहरूको संरक्षण तर्फ पनि लागेको देखिन्छ ।

पशुपन्छी पालन

देउमाई नगरपालिकामा कृषिको पूरक पेसाको रूपमा पशुपन्छी पालन गरिन्छ । यहाँ गाई,भैंसी, बाख्रा, भेडा, घोडा, सुँगुर, बङ्गुर ,हाँस, कुखुरा, तित्रा, बट्टाई, परेवा आदि पालिन्छन् । रैथाने जातका पशुपंक्षीहरू पालन गरिंदै आएकोमा यस नगरपालिकामा हाल उन्नत जातका पशुपंक्षीहरूको पालन प्रारम्भ गरिंदै आएको छ । पशुपालन व्यवसायलाई व्यवसायीकरण गर्ने कार्यको पनि थालनी भएको छ ।

उद्योग

देउमाई नगरपालिमा बाँस, काठ, धागो र धातुका सामानहरू उत्पादन गर्ने केहि परम्परागत उद्योगहरू सञ्चालनमा छन् । तर बाहिरबाट आयात हुने ठूला उद्योगहरूबाट उत्पादित आधुनिक सामानहरु सँगको प्रतिस्पर्धामा टिक्न नसकेर यी उद्योगहरू बन्द हुँदै गइरहेका छन् । यस बाहेक यहाँ केही दुग्धजन्य उद्योगहरू र चिया उद्योगहरू सञ्चालित छन् ।

ङ. शैक्षिक अवस्था

- विद्यार्थी, विद्यालय, शिक्षक, भौतिक, आर्थिक, शिक्षण सिकाइ र अन्य क्षेत्र

- **१.२ मुख्य समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण**

- **क. मुख्य समस्या:** विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाहरूलाई युगानुकुल पहुँच, सहज सहभागिता र अपक्षेति गुणस्तरको सुनिश्चितता गर्न नसक्नु,

- **ख. चुनौतीहरू:** नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको कानुनी व्यवस्था, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन अन्तर्गत स्थानीय सरकारले प्राप्त गरेको माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने अधिकारलाई युगानुकुल, जनअपेक्षित गुणस्तरका साथ समन्यायिक ढंगबाट कार्यान्वयन गर्न नसक्नु यस नगरपालिकाको मुख्य शैक्षिक चुनौती हो ।

१.३ शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीको SWOT विश्लेषण

क. सबल पक्षहरू:

- शैक्षिक व्यवस्थापनका लागि कानुनी अधिकार
- जनशक्ति व्यवस्थापन
- औपचारिक शिक्षाको लामो इतिहास
- सापेक्षित रुपमा उच्च साक्षरता प्रतिशत
- नगर शिक्षा ऐन र नगर शिक्षा नियमावलीको निर्माण र कार्यान्वयन
- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक निर्माण र कार्यान्वयन
- सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूको पर्याप्तता
- खुला विद्यालयको व्यवस्था
- प्राविधिक धारको विद्यालय सञ्चालन
- CTEVT को आङ्गिक क्याम्पस सञ्चालन
- कक्षा ११ र १२ मा विज्ञान बिषयका कक्षाहरु सञ्चालन
- बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको लागि स्रोत कक्षाको व्यवस्था
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको सञ्चालन
- नगरपालिकाको सेवाक्षेत्र सामुदायिक क्याम्पसहरु सञ्चालन
- विद्यालयहरूमा विद्युतीय हाजिरीको व्यवस्था
- नेपाल सरकारको तर्फबाट सूचीकृत नमूना विद्यालयको व्यवस्थापन
- शिक्षाक्षेत्रका सरोकारवालाहरुकोलागि अनुकूल हावापानी र रमणीय वातावरण
- स्थानीय तहवाट विद्यार्थी, शिक्षक प्रोत्साहानको व्यवस्था
- सुपरीवेक्षण तथा निरीक्षणको व्वस्थापन
- नगर स्तरीय अतिरिक्त क्रियाकलापको व्यवस्थापन
- शैक्षिक निर्णय प्रक्रियामा साझेदारीको अवसर
- नगर शिक्षण स्वयम् सेवकको व्यवस्थापन

ख. कमजोर पक्षहरू:

- सबै बालबालिकाहरूको जन्मदर्ता नहुनु
- सबै बालवालिकाहरूको लागि आफ्ना आमाबाबुको अभिभावकत्व प्राप्त गर्ने अवसर नहुनु
- निर्धारित मापदण्ड अनुसारका भौतिक संरचनाहरुको अभाव
- विद्यालय गाभिने क्रममा भएका भौतिक संरचनाहरु उपयोग विहिन हुनु
- वालमैत्री, अपाङ्गता मैत्री र सिकारु मैत्री फर्निचरको अभाव

- विद्यार्थी स्वास्थ्य परीक्षण कार्यक्रमको कमी
- शिक्षामा सूचना र सञ्चार प्रविधिको पहुँचको अपर्याप्तता
- बिषयगत शिक्षकको अपर्याप्तता
- प्राविधिक शिक्षा, साविक उच्च मा.वि. र बाल शिक्षाका शिक्षक एवं विद्यालय कर्मचारी/सहयोगीहरुको सेवा र सुरक्षाको सुनिश्चितता नहुनु
- समय सापेक्ष संघीय शिक्षा ऐनको व्यवस्था हुन नसक्नु
- स्वच्छ खानेपानी र शौचालयको अभाव
- शिक्षक एवं कर्मचारीहरुको वृत्ति विकासको अनिश्चितता
- दिवा खाजाको कार्यक्रम प्रभावकारी हुन नसक्नु
- वालमैत्री अवधारणाको कार्यान्वयन हुन नसक्नु
- दरवन्दी मिलानको समस्या
- माध्यमिक र साविक उच्च माध्यमिक तहमा शिक्षक दरबन्दीको अपर्याप्तता
- परम्परागत सिकाइ, सहजीकरण प्रक्रिया
- न्यून सिकाइ उपलब्धि
- प्रतिभा पलायनको समस्या
- कक्षा दोहो-याउने र कक्षा छाड्नेदर सन्तोषजनक नहुनु
- शैक्षिक सामग्रीको अभाव
- विद्यालयमा विज्ञान सामग्री र प्रयोगशालाको अभाव
- पठन संस्कृतिको बिकास र जीवनपर्यन्त सिकाइको लागि सबै क्षेत्रमा सार्वजनिक पुस्तकालयको अभाव
- सक्षम जनशक्ति छनोट प्रक्रियामा कठिनाइ
- कार्य सम्पादनको आधारमा न्यायोचित पुरस्कार र सचेतनाको अभाव
- मूल्याङ्कन प्रक्रिया
- शिक्षण समय व्ववस्थापन
- अनौपचारिक तथा खुला सिकाइ व्यवस्थापन

ग. अवसरहरू:

- शिक्षालाई संविधानले मौलिक हकको रुपमा परिभाषित गर्नु
- माध्यमिक तह सम्मको शिक्षाको अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्राप्त हुनु
- ३ वटै तहको सरकार र अन्य संघ संस्थाहरुबाट शिक्षा क्षेत्रमा लगानी हुनसक्ने सम्भावना
- नगरपालिकालाई उपयुक्त प्रकारको शिक्षा ऐन, नियमावली, निर्देशिका र कार्यविधि निर्माण गरेर कार्यान्वयन गर्ने अवसर

- स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने अवसर
- वालवालिकाहरुले निशुल्क पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने अवसर
- वालवालिकाहरूले दिवा खाजा प्राप्त गर्ने अवसर
- बालवालिकाहरुको लागि आफ्नो इच्छा अनुसारको विद्यालय र बिषय छनौट गर्ने अवसर
- नगरपालिका भित्र प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षा अध्ययन गर्ने अवसर
- आफ्नै नगरपालिका भित्र स्नातक सम्मको शिक्षा प्राप्त गर्न सक्ने अवसर
- शिक्षालाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसँग जोड्न सक्ने अवसर
- शैक्षिक जनशक्ति प्राप्त गर्ने तथा छनोट हुने अवसर

घ. चुनौतीहरू:

- विद्यालय नक्साङ्कन तथा समायोजन
- पूर्ण रूपमा निःशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन
- शिक्षक दरबन्दीको उचित व्यवस्थापन
- शिक्षामा नवीनतम विधि र प्रविधिको प्रयोग
- पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार
- विपत् व्यवस्थापन र वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरणको व्यवस्था
- जीवन पर्यन्त सिकाइका अवसरहरूको सुनिश्चितता
- बाल विकास केन्द्रको समायोजन र पुनर्वितरण
- शिक्षा क्षेत्रमा लगानी हुने सीमित श्रोत र साधनको उपयुक्त बाँडफाँड
- मर्ज भएका विद्यालयका भौतिक संरचनाको उपयोग
- शिक्षा क्षेत्रमा संलग्न सवै प्रकारका शैक्षिक जनशक्तिको सेवा सुरक्षा र वृत्ति विकासको सुनिश्चितता
- बाल शिक्षाका कक्षाहरुमा ४ बर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाको सहभागिता
- आधारभूत तह सम्मको शिक्षालाई अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षालाई निःशुल्क गरेर गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न आवश्यक स्रोत र साधनको व्यवस्था
- विभिन्न प्रकारको अपाङ्गता भएका वालवालिकाको लागि शिक्षाको व्यवस्था।
- प्राविधार धार तथा शिक्षा सञ्चालित विद्यालयहरुको जनशक्ति,ल्याव तथा सामग्री व्यवस्थापन
- प्रधानाध्यापकको अधिकार कार्यन्वयन

१.४ अवसरः रैथाने ज्ञान, सीप र प्रविधिको बिस्तार तथा परिमार्जनका साथै आधुनिक ज्ञान,सिप र प्रविधिसग समायोजन गर्दै , स्थानीय क्षेत्रमा रहेका ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक पर्यटनलाई प्रबर्द्धन गर्दै शैक्षिक व्यवस्थापन गर्ने संवैधानिक अधिकार प्राप्त गर्नु मुख्य अवसर हो ।

परिच्छेद दुई :
दूरदृष्टी, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१ दूरदृष्टि

"पहुँच , समावेशिता र गुणस्तरको सुनिश्चितताः देउमाई नगरपालिकाको प्रतिवद्धता "

२.२ लक्ष्य

माध्यमिक तह सम्मको शिक्षामा सिकाइ संस्कृति, समावेशिता ,समता र सान्दर्भिकता सहितको सक्षमतामा आधारित गुणस्तरीय जीवनोपयोगी शिक्षा सुनिश्चित गर्ने ।

२.३ उद्देश्य

- प्रारम्भिक बाल विकासदेखि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षामा सबै बालबलिकाहरूको सहज पहुँच विस्तार गर्नु ।
- शैक्षिक गुणस्तर सहित सिकाइ संस्कृतिको वातावरण कायम गर्नु
- विद्यालय व्यवस्थापनमा सुशासन, जवाफदेहिता र उत्तरदायित्वमा अभिवृद्धि गर्नु ।
- शिक्षालाई समय सापेक्ष , जीवनोपयोगी र सान्दर्भिक बनाउनु ।
- साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसरहरु सुनिश्चित गर्नु
- आपतकालीन र संकटपूर्ण अवस्थामा पनि बालवालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्नु
- शिक्षाको प्रणालीगत सक्षमता अभिवृद्धि गर्दै , प्राविधिक, व्यवसायिक तथा प्रविधिमैत्री शिक्षाको आधार तयार गर्नु ।

२.४ रणनीति

- प्रारम्भिक वालविकास कार्यक्रमलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्ग बनाएर सबै वालवालिकाको लागि बालशिक्षा अनिवार्य गर्ने १
- अनिवार्य, निशुल्क र गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने १
- आधारभूत तथा माध्यमिक तहको शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने १
- विद्यालयको भौतिक व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने २
- शिक्षकहरुलाई प्रविधि मैत्री क्षमता विकास तालीमको व्यवस्थापन गरी सीपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति उत्पादन गर्ने २
- सहपाठि सिकाइ ,स्वः सिकाइ ,औपचारिक र अनौपचारिक सिकाइ,निर्देशित सिकाइमा सुधार गर्ने २
- अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवन पर्यन्त सिकाइको व्यवस्थापन गर्ने, २
- शैक्षिक व्यवस्थापन तथा सूचना प्रणालीमा सुधार गर्ने, २

- शैक्षिक सुशासन तथा पारदर्शिता र सेवा प्रवाहमा सुधार गर्ने, ३
- नागरिक वडापत्रको अनिवार्य व्यवस्था गर्ने र विनियमावली निर्माण गरी लागु गर्ने । ३
- जवाफदेही र जनसहभागिताका लागि सार्वजनिक सुनुवाइको व्वस्थापन गर्ने ३
- गुनासा सुन्नको लगि सुझाव पेटिका र सूचना अधिकारीको व्यवस्थापन गर्ने ३
- पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीलाई समकालीन समाजको आवस्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने । ४
- सिकाई सक्षमतालाई दैनिक जीवनका व्यवहार कुशल सीपसँग जोडेर विकास गर्ने। ४
- सिकाईलाई नवीनतम खोज अनुसन्धान र प्रविधि सहित विकास गर्ने। ४
- अनौपचारिक ,खुल्ला शिक्षा, वैकल्पिक शिक्षा र सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको समय सापेक्ष विकास गर्ने। ५
- सार्वननिक पुस्तकालय, वाचनालय र सीपमूलक तालिम केन्द्रको विकास गरी जीवन पर्यन्त सिकाईको सुनिश्चितता गर्ने। ५
- अनलाइन भर्चुअल कक्षा, विज्ञबाट शिक्षाण गरिएका नमूना कक्षाहरु विकास गरी लर्निङ्ग पोर्टल विकास गर्ने। ६
- सबै विद्यालयमा विद्युत, इन्टरनेट र न्यूनतम एउटा स्मार्ट एल. ई. डी. को व्यवस्था गर्ने। ६
- सिकाई सामग्रीको संग्रहालय विकास गर्ने। ६
- शिक्षालाई रोजगारी र उत्पादनसँग जोड्ने कार्यक्रमहरु तयार गर्ने। ७
- विज्ञान, प्राविधिक शिक्षा र प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालयहरुमा प्रयोगशाला, वैकल्पिक सन्दर्भ सामग्री व्यवस्थित गरी अनिवार्य प्रयोगात्मक कक्षाको व्यवस्था गर्ने। ७
- सिकाई सहजीकरण प्रक्रियामा कक्षाकोठा भित्र प्रविधिलाई अनिवार्य गर्ने। ७
- देउमाई नगरपालिकालाई शैक्षिक हबको रुपमा विकास गर्ने।

२.५ अपेक्षित उपलब्धि

- नगर शिक्षा योजना कार्यान्वयनको अन्त्य सम्ममा देहाय वमोजिमका उपलब्धीहरू प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएकोछ:-

- शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच स्थापित भएको हुनेछ।
- पाठ्यक्रमले निर्धारण गरे बमोजिमका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल भएका हुनेछन्।
- शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार भएको र प्रतिस्पर्धात्मक शैक्षिक बातावरण कायम भएको हुनेछ।
- वालवालिकाहरूले समयसापेक्ष र जीवनोपयोगी शिक्षा हासिल गर्दै गरेका हुनेछन्।
- शैक्षिक संस्थाहरूबाट सिपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति उत्पादन भइरहेको हुनेछ।
- साक्षरता, साक्षरोत्तर शिक्षा, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसरहरू सुनिश्चित भएका हुनेछन्।

- आपतकालीन र संकटपूर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाहरुको शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर सुनिस्चित भएको हुनेछ ।
- शिक्षाको प्रणालीगत संरचना सुदृढ भएको हुनेछ ।
- सबै शिक्षकहरु सिकाईमा प्रविधिको उपयोग गर्न दक्ष र सक्षम भएका हुनेछन् ।
- शिक्षा दिवस २०८१ को आदर्श वाक्य (ज्ञान, विज्ञान, सीप, उद्यम र मौलिकताः साझेदारी र प्रणालीगत सक्षमता) सार्थक भएको हुनेछ ।
- देउमाई नगरपालिका शैक्षिक हवको रूपमा विकसित भइरहेको हुनेछ
- ## तालिका २.१: मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा लक्ष्य

क्र.स.	सूचकहरु	आधार वर्ष (२०८१) को अबस्था	लक्ष्य	
			२०८६	२०९१
१	**प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा**			
१.१	कुल भर्नादर			
१.२	४ वर्षका बालबालिकाको भर्ना अनुपात			
१.३	न्यूनतम योग्यता पुगेका शिक्षक प्रतिशत			
१.४	आधारभूत तालिम प्राप्त शिक्षक प्रतिशत			
१.५	कक्षा १ का नवप्रवेशी मध्ये प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव प्राप्त बालबालिकाको प्रतिशत			
२	आधारभूत शिक्षा			

२०८२

२०८७

१.

१.१

कुल भर्नादर

८६.४

१००

१०५

१.२

चार वर्षका बालबालिकाको भर्ना अनुपात

६७.२

९०

१००

१.३

न्यूनतम योग्यता पुगेका शिक्षक्षक प्रतिशत

९५.७
१००
१००
१.४
आधारभूत तालिम प्राप्त शिक्षक्षक प्रतिशत
९१.२
१००
१००
१.५

कक्षा १ का नवप्रवेशीमध्ये प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव प्राप्त
बालपालिकाको प्रतिशत

६८.७

९०

१००

२. आधारभूत शिक्षक्षा

२.१

कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर

१२१.९

१०६

१००

२.२

- कक्षा १ मा खुद प्रबेशदर
- ९६८
- ९९
- ९९
- २.३
- कक्षा १.५ मा कुल भर्नादरः
- ११९.३
- ११२
- १०७
- २.४

- कल्ला १.५ मा खुद भर्नादर
- ९७.१
- १००
- १००
- २.५
- का १८ मा कुल भर्नादर
- ११०.४
- ११५
- ११०
- २.६
- कक्षा १८ मा खुत भर्नादर
- ९९
- १००
- २.७
- का १८ की खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता
- ०.९८
- १.००
- १,००
- सूचकाइक
- २.८८ मा टिकाउ तर

- ७९.३
- २९
- आधारभूत शिकाका तह पूरा गर्ने दर
- ७२.७
- ९८७
- २.१४-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय वाहिर रहेका पालमालिकाका प्रतिशत
- १
- M

२.७ भुख्म कामभ सम्न्नादन सूचक तथा न्नरयभाणात्भक रक्ष्म

मस मोजनाका भुख्म कामभ सम्न्नादन सूचक तथा न्नरयभाणात्भक रक्ष्म धनम्नफभोशजभ धनधाभयण गरयएको छ *Nepal: Education Sector Plan, २०२१-२०३० (draft V-१), March २०२१* २३

ताधरका २.१ः भुख्म कामभ सम्न्नादन सूचक तथा रक्ष्म य.सों. २०८२ | सूचकहरू | आधाय िषभ)२०७७(को अिस्था २०८७ | रक्ष्म

१. प्रायशम्बक फारविकास तथा शिा

१.१	कुर बनाभदय	८६.४	१००	१०५
१.२	चाय िषभका फारफाधरकाको बनाभ अनुन्नात	६७.२	९०	१००
१.३	न्त्मूनतभ मोग्मता न्नुगेका शिक प्रधतित	९५.७	१००	१००
१.४	आधायबूत ताधरभ प्रा शिक प्रधतित	९१.२	१००	१००
१.५	का १ का निप्रििभध्मे प्रायशम्बक फारविकास तथा	६८.७	९०	१००

	शि◌ाको अनुबि प्रा□ फारफाधरकाको प्रधतित			

२. आधायबूत शि◌ा

२.१	क◌ा १ भा कुर प्रि◌िदय	१२१.९	१०६	१००
२.२	क◌ा १ भा खुद प्रि◌िदय	९६.८	९९	९९
२.३	क◌ा १- ५ भा कुर बनाभदय	११९.३	११२	१०७
२.४	क◌ा १- ५ भा खुद बनाभदय	९७.१	१००	१००
२.५	क◌ा १- ८ भा कुर बनाभदय	११०.४	११५	११०
२.६	क◌ा १- ८ भा खुद बनाभदय	९३.८	९९	१००
२.७	क◌ा १- ८ को खुद बनाभदयभा रैश्‌ गक सभता सूचका्‌ क	०.९८	१.००	१.००
२.८	क◌ा ८ भा वटकाउ दय	७९.३	९८.९	९९.५
२.९	आधायबूत शि◌ाको तह तुया गने दय	७२.७	९८.७	९९
२.१०	५-१२ ◌िषभ उभेयका वि□◌ारम फावहय यहेका फारफाधरकाको प्रधतित	६.२	१	०

३. भाध्मधभक शि◌ा

३.१	कुर बनाभदय क◌ा ९- १०	९४.६	१०५.६	१०९

२.८ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

सूचक	

परिच्छेद ३

शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्र

यस खण्डमा विद्यालय शिक्षाका बिभिन्न उपक्षेत्रहरु प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाआधारभूत , अनौपचारिक शिक्षा तथा जिवनपर्यन्त सिकाई र प्राविधिक तथा उच्च ,माध्यमिक शिक्षा ,शिक्षा शिक्षाको यस देउमाई नगरपालिकाको वर्तमान अवस्थाको समिक्षा गरी सम्बन्धित उपक्षेत्रको थप सुधारका निमित्त अवलम्वन गर्नु पर्ने उध्देश्य तथा रणनीतिको बिस्तृतिकरण गरिएको छ ।

३प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा १.

४ बर्ष उमेरका बालबालिकाहरुको सर्बाङ्गीण पक्षको बिकासमा सहयोग पुर्याई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गराउने कार्यक्रम नै प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा हो । यस्ता कार्यक्रमहरु बिभिन्न समयावधिका संचालन गर्ने प्रचलन भए पनि ४ बर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाका लागि १ बर्षको प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा सञ्चालन गरिने कानूनी प्रावधान रहेको छ । यो कार्यक्रम समुदाय र विद्यालय दुबैमा सञ्चालन गरिने नीति भए पनि पछिल्ला बर्षहरुमा विद्यालयमा संचालन गर्ने प्रचलन बढ्दै गएको पाईन्छ ।

३बर्तमान अवस्था १.१.

देउमाई नगरपालिकामा हाल ....वटा सरकारी अनुदान प्राप्त प्रारम्भिक बालविकास कक्षाहरु संचालनमा छन् । ती मध्ये .... वटा मात्र समुदायमा संचालित रहेका छन् । वटा .... /३विद्यालयमा ३ ओटा ...... ,वटा विद्यालयमा २ ,ओटा २/वटा विद्यालयमा १ओटा १/ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन् ।यहाँ कार्यरत बाल शिक्षकहरु धेरै .जसो महिलाहरु हुनुका साथै सबै बाल शिक्षकहरुको योग्यता एसएलसी वा सो भन्दा म.ाथि नै रहेको छ । शैक्षिक सत्र २०८१ को तथ्याङ्क अनुसार यी सबै बालविकास केन्द्रहरुमा हाल जना बालबालिकाहरु भर्ना भई ..... जना बालिका गरी जम्मा .... जना बालक र .... अध्ययन गरिरहेका छन् ।

यी सबै वालविकास केन्द्रहरु नेपाल सरकारको मापदण्ड अनुसारका बनाउन सकिएको छैन।यीनिहरु मध्ये ,बालमैत्री ,अपाङ्ग मैत्री ,वटा बालविकास केन्द्रहरु मात्र सुरक्षित .... वातावरणमैत्री जस्ता नयूनतम पुर्वाधार तथा सिकाई सक्षमता भएका छन् । ,सिकाई मैत्री

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार देउमाई नगरपलिकामा ४ बर्ष उमेर पुरा भएका बालबालिकाको संख्या जना .... जना बालक र ...... रहेको छ । जस मध्ये .... सालको संख्या २०८१बालिका रहेका छन् । त्यतीबेलाको जनसंख्या बृद्धिदरलाई आधार मानी

गरी जम्मा .... बालिका .... र .... प्रक्षेपण गर्दा हाल उक्त उमेर समूहको बालक जना रहेक .....ो देखिन्छ ।**पहुँच**

देउमाई नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेका प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र र भर्ना भएका बालवालिकाको विवरण यस प्रकार रहेको छः

क. सामुदायिक बिद्यालयमा आधारित बाल विकास केन्द्रहरुः

क्र.स.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	बालविकास शिक्षा संचालित केन्द्र	अध्ययनरत कूल बिद्यार्थी संख्या शै२०८१ .स.			
				छात्र	छात्रा	जम्मा	
१	श्री जीतपुर मा.बि.	दे९ .पा.न.	२	20	23	43	
२							
३							
४							
५							

ख. समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्रः

क्र.स.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	बालिवकास शिक्षा संचालित केन्द्र	अध्ययनरत कूल बिद्यार्थी संख्या शै२०८१ .स.		
				छात्र	छात्रा	जम्मा
१						
२						

३							
४							
५							

ग. संस्थागत विद्यालयहरुमा अध्ययनरत बालवालिकाहरुको विवरणः

क.स.	विद्यालयको नाम	शै.स. २०८१ मा भर्ना भएका		जम्मा
		छात्रा	छात्र	
१				

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कार्यरत बाल शिक्षकहरुको विवरणः

देउमाई नगरपालिकामा संचालित बाल विकास केन्द्रहरुमा हालजना ..... जना शिक्षक र..... जना बाल शिक्षकहरु कार्यरत .... शिक्षिका गरी जम्माहुनुहुन्छ । वहाँहरुको सेवा सुविधा संघिय सरकार र स्थानीय सरकार दुबैको दायित्व भित्र रहेको छ । सबै बाल शिक्षकहरुको योग्यता न्यूनतम एसजनाले हाल सम्ममा .... रहेको देखिन्छ। वहाँहरु मध्ये .सी.एल. तालिम लिई सक्नु भएको छ ।

प्रमुख समस्या र चुनौतीः

देउमाई नगरपालिकामा संचालित बालविकास केन्द्रका प्रमुख समस्या तथा चुनौतिहरु निम्न छन्

- घरधुरी सर्वेक्षण सहितको बैज्ञानीक नक्साङ्कन नहुनु तथा वर्गीकरण नहुनु ।
- बालवालिकाको संख्याका आधारमा कोटा समायोजन नहुनु ।
- वाल शिक्षकहरुको स्थायित्व तथा बृत्ति विकासको समुचित ब्यवस्था नहुनु ।
- भित्ताहरुको उपयुक्त किसिमले सजावट नहुनु ।
- सिकाई कुनाको ब्यवस्था नहुनु ।
- बालमैत्री तथा मौसममैत्री कोठा सेटिङ नहुनु ।

- बालवालिकाको सञ्चित अभिलेख नहुनु ।
- अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना नहुनु ।
- थोरै पारिश्रमिकमा धेरै काम लिनु ।
- कक्षा १ र २ मा जस्तै पढाउने परिपाटी हुनु ।
- स्थानीय सामुदायिक सिकाई केन्द्रसँग समन्वय नहुनु ।
- खेल्दै सिक्दै को सिद्धान्त अनुसारका खेल सामग्री तथा शैक्षिक सामग्री नहुनु ।
- भयरहित तथा सम्मानजनक सिकाईको वातावरण पूर्ण रुपले नहुनु ।
- माद्यमिक शिक्षा परीक्षा (कक्षा १२) अनुत्तीर्ण शिक्षकहरुमा नयाँ ऐन जारी भएमा अयोग्य भइन्छकी भन्ने भय हुनु ।
- यातायातको समुचित ब्यवस्था नहुनु ।
- बालविकास र शिक्षा मात्र चलेको केन्द्रमा कर्मचारीको व्यवस्था छैन जसले गर्दा बाल शिक्षक बिरामी परेको अवस्थामा वा अन्य कारणले (सुत्केरी बिदा) लामो समय सम्म बिदामा बस्दा बैकल्पिक व्यवस्था नहुनु ।
- सफल अभ्यास हेरी सिक्ने कामको लागि अवलोकन भ्रमणको ब्यवस्था नहुनु ।
- बालविकास केन्द्र संचालन सम्बन्धी राष्ट्रीय मापदण्ड अनुसार कक्षा संचालन नहुनु ।
- सामुदायिक विद्यालय, समुदायमा आधारित तथा संस्थागत विद्यालयमा संचालित बालविकास केन्द्रहरुको एउटै मापदण्ड निर्धारण गरी बडापत्र तयार नहुनु ।

३ 1.2.उद्देश्य

सबै बालवालिकाहरुलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु नै प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सम्बन्धी यस योजनाको समग्र उद्धेश्य रहेको छ । यसका लागि निम्न लिखित विशिष्ट उद्धेश्यहरु पहिचान गरिएका छन् ।

- ४ बर्ष उमेरका सबै बालवालिकाहरुको सर्वाङ्गीण बिकास गरी आधारभूत शिक्षाको लागि प्रारम्भिक बालविकास सेवामा पहुँच पुर्याउनु ।
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरुमा गुणस्तर सुनिष्चित गर्नु ।
- सबै बालवालिकाहरुलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गराउनु ।
- प्रारम्भिक बालविकासमा दक्ष र बालबालिकाप्रति समर्पित मानव स्रोत र पर्याप्त भौतिक एवं आर्थिक स्रोतको सुनिष्चितता गर्नु

3.1.3 रणनिती

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा सम्बन्धी योजनाका उद्देश्यहरु हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरु अवलम्वन गरिनेछः

- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको नक्साङ्कन र पुनर्वितरण गरिने छ ।
- निर्धारित मापदण्ड र ढाँचा अनुसार प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा सञ्चालन तथा ब्यवस्थापन गरिने छ ।यसको लागि प्रदेश सरकारसँग सहयोग लिई क्षमता बिकास, समन्वय तथा सहजिकरणको कार्य गरिनेछ ।
- प्रारम्भिक बालविकास कक्षाहरुमा न्युनतम मापदण्ड अनुसारका खेल तथा सिकाई सामग्रीहरुको सुनिष्चितता गरिनेछ ।
- अडियो-भिडियो (श्रब्य-दृष्य) सामग्री ब्यवस्था गरी मनोरञ्जनपूर्ण सिकाइको व्यवस्था गरिने छ ।
- सिकाई कृयाकलाप सहजिकरणका लागी आवश्यकता अनुसार स्थानीय मातृभाषाको प्रयोग गरिनेछ ।
- प्रारम्भिक बालबिकास केन्द्रमा कार्यरत शिक्षकहरुको क्षमता अभिबृद्धि गर्न क्षमता बिकास तालिम तथा पुनर्ताजगी तालिमको आयोजना गरिने छ ।
- बाल शिक्षकको नियुक्ती गर्दा महिलाहरुलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
- हरेक वडामा कम्तिमा १ वटा नमुना बाल बिकास केन्द्र स्थापना गरिने छ ।
- अभिभावक शिक्षा (सचेतना) कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
- सामाजिक तथा आर्थिक रुपमा पिछ्छडिएका समुदायका तथा भौगोलिक रुपमा बिकट क्षेत्रमा बसोबास गर्ने बालवालिकालाई समेट्ने गरी आवश्यकतामा आधारित बिभिन्न नमुना बिकास गरी पहुँच सुनिष्चित गरिने छ ।
- बाल शिक्षकको सेवा सुविधा सम्बन्धमा न्यायोचित तबरले पुनर्बिचार गरिने छ ।
- प्रारम्भिक बालबिकासका लागि संस्थागत तथा संरचनागत सुधार गर्न स्थानीय तहमा सम्बन्धित क्षेत्रका विषयबिज्ञहरुको संलग्नतामा प्रारम्भिक बालविकास संयन्त्रको स्थापना गरी सहजिकरण गरिने छ ।

३ १.४.प्रमुख उपलब्धी एवं नतिजा

क (उपलब्धि

यस दश बर्षे योजनाको कार्यान्वयनबाट निम्न उपलब्धिहरु हासिल हुने अपेक्षा राखिएको छः

- यस देउमाई नगरपालिका भित्र संचालित सम्पुर्ण बाल बिकास केन्द्रहरुले न्युनतम मापदण्ड पुरा गरेका हुनेछन् ।
- चार बर्ष उमेरका सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अवसर सुनिष्चित भएको हुनेछ ।
- प्रत्येक वडामा कम्तिमा १ नमुना बालविकास केन्द्रको विकास भएको हुनेछ ।
- सबै वालशिक्षकहरु तालिम प्राप्त हुनेछन् ।
- कक्षा १ मा भर्ना हुने सबै बालवालिका प्रारम्भिक बालविकासको अनुभव सहित हुनेछन् ।

खनतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य (

क्र. स.	सुचक	आधार बर्ष 82/2081	2081 82/	2082 83/	2083 84/	2084 85/	2085 86/	2086 87/	2087 88/	2088 89/	2089 90/	2090 91/
१	प्रारम्भिक बालविकासमा कूल भर्ना सङ्ख्या											
2	न्यूनतम मापदण्ड पुरा गरेका बालविकास केन्द्र संख्या											
3	बालविकास शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाको संख्या											
४	तालिम प्राप्त शिक्षकहरुको संख्या											
५												

गि तय गरीएका मुख्य कृयाकलाप र तीनको परिमाणात्मक लक्ष्य प्रमुख कृयाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्यस योजनाको कार्यान्वयनका ला 3.1.5
यप्रकार रहेको

क्र. स.	प्रमुख कृयाकलाप	एकाई	भौतिक लक्ष्य (पाँच बर्ष)						भौतिक लक्ष्य १०)बर्ष(	कैफियत
			2081	2082	2083	2084	2085	जम्मा		
१	बालबिकास केन्द्रको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण									
2	बालबिकास केन्द्रको सवलीकरण									
३	बालविकास शिक्षकको योग्यता र क्षमता बिकास गर्दै बृत्ति बिकासको अवसर मिलाउने	शिक्षक प्रतिशत								
4	सिकाई सहजिकरण कृयाकलापमा मातृभाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार प्रयोग									
5	प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षामा परिवार तथा समुदायनिजि क्षेत्र तथा , संलग्नता ,गैहसरकारी संस्थाको सहभागिता र जिम्मेवारी बृद्धि									
6										

3.2आधारभूत शिक्षा

परिचय

विद्यालय शिक्षाको सुरुवाती र माध्यमिक शिक्षाको जगको रुपमा आधारभूत तहको शिक्षालाई लिने गरिन्छ ।नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई आधारभूत र माद्यमिक गरी २ तहमा विभाजन गरिएको छ ।कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्मको शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा भनिन्छ । नेपालको संविधान ले आधारभूत तह सम्मको 2072 शिक्षालाई निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षाको रुपमा मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेकोले यो तहको शिक्षा अत्यन्तै महत्वपूर्ण मानिन्छ । संविधान प्रदत्त मौलिक हकको कार्यान्वयन गराउनु स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी पनि हो। आधारभूत तह विद्‍्यालय शिक्षाको जग भएकाले यसको गुणस्तर अभिबृद्धिका लागि शिक्षकदिनु पर्ने हुन्छ । शिक्षण सिकाईका लागि स्रोत सामग्री र सिकाई अनुकुलको वातावरणमा जोड ,

आधारभूत शिक्षाले बालवालिकाको सर्वाङ्गीण बिकासगुणस्तरीय जिवन यापन र सामाजिक समायोजनमा , सहयोग गर्दछ । यसले ब्यक्तिलाई जिवनपर्यन्त सिकाईको मार्ग प्रसस्त गरी मुलुकको सामाजिक तथा आर्थिक रुपान्तरणमा सहभागि हुने अवसर प्रदान गर्दछ ।

3.2.1**वर्तमान अवस्था**

देउमाई नगरपालिकामा हाल कक्षा १ 3-संचालित विद्यालय ,............कक्षा संचालित विद्यालय 5-1 ,......कक्षा संचालित 8-1 विद्यालय , ...कक्षा 12-1 र कक्षा ..... संचालित विद्यालय 10-1संचालित विद्यालय रहेको छ ।यस ..... ने विद्यालयको संख्यारहेका छन् ।यसरी हेर्दा आधारभूत तह पढाई हु ...... विद्यार्थीहरु अध्ययनरत रहेका छन् । .... छात्रा गरी कूल .... जना छात्र र .... तहमा र खुद .... को कूल भर्ना दर 8-१नगरपालिकाको कक्षा भर्ना दर रहेको देखिन्छ । यस्तै .... रहेको छ । देउमाई नगरपालिकामा .... को टिकाउ दर ८र कक्षा ..... दर आधारभूत तह पुरा गर्ने प्रतिसत बालबालिकाहरु विद्यालय बाहिर रहेका छन् । आधारभूत तहको कक्षा छाड्ने दर ...... अझै पनि र कक्षा दोहोर्याउने ....दर मा बालविकासको अनुभव सहित आएका १छ । कक्षा ...... रहेको छ । .... भर्ना दर बालबालिकाको

देउमाई नगरपालिकामा आधारभूत तह मा 8-6 स्वीकृत दरबन्दी र कक्षा .... मा (5-१) शिक्षकहरु .... स्वीकृत दरबन्दीहरु रहेका छन् । यसका अतिरिक्त ....नगरपालिकाको अनुदान मार्फत कार्यरत रहेका छन् । यसरी हेर्दा यस नगरपालिकामा कक्षा मा शिक्षक र विद्यार्थी 5-1 , ... अनुपातकक्षा -1 कक्षा) र समग्र आधारभूत तह .... मा शिक्षक र विद्यार्थी अनुपात 8-6 (8मा शिक्षक र विद्यार्थी अनुपात रहेको .... देखिन्छ । त्यस्तै आधारभूत तहमा विद्यालय र विद्यार्थी अनुपात रहेको छ । ......

नेपालको संविधानले आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क घोषणा गरी माध्यमिक तह सम्मको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रमा राखेको सन्दर्भमा यस नगरपालिकाले कर्तब्यबोध गरी धेरै राम्रा र सफल प्रयासहरु गरेको देखिन्छ ।दरबन्दी कम भएका विद्यालयहरुमा नगर दरबन्दी सृजना गरी शिक्षक ब्यवस्थापन गर्नेस्थानीय विषयको पाठ्यपुस्तक निर्माण गरि बिद्यालयहरुलाई समयमा नै बितरण , ह ,शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न नियमित अनुगमन तथा सुपरीबेक्षण ,गर्नेरेक शैक्षिक सत्रमा कक्षा 10 र 5,8 परीक्षामा एक रुपता ल्याउन तथा गुणस्तरका लागि कक्षा , संचालन गर्नेको स्तरमापन वा पुर्वतयारी परीक्षा हरेक बर्ष बिभिन्न सुचकहरुका ,देखि माथिका कक्षाहरुको बार्षिक परीक्षा नगरपालिकाले नै सञ्चालन गर्ने 4 आधारमा उत्कृष्ट विद्यार्थीहरुह स्तरीय छात्र आधारभूत त ,शिक्षक तथा उत्कृष्ट विद्यालयलाई पुरस्कृत गर्ने , छात्रा फुटबल संचालन गर्ने आदि प्रसस्त कामहरु गरिएका छन् । ,फुटवल खेल संचालन गर्ने

उद्देश्य 3.2.2

आधारभूत शिक्षामा सबैको समतामुलक पहुँच र सहभागिता सुनिष्चित गर्दै गुणस्तर अभिबृद्धि गर्नु यस योजनाको समग्र उद्देश्य रहेको छ । यसको प्राप्तिका लागि निम्न बिशिष्टीकृत उद्धेश्यहरु तय गरिएका छन् ।

- आधारभुत शिक्षा उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरुलाई आधारभूत शिक्षा प्राप्तीको सुनिष्चितता गर्नु।
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्नु ।
- कक्षा १ मा भर्ना भएका सबै बालबालिकाहरुलाई कक्षा ८ सम्मको शिक्षा अनिवार्य रुपमा पुरा गराउनु ।
- आधारभूत तहको सिकाई उपलब्धी बृद्धि गर्नु ।
- आधारभूत तह संचालित विद्यालयहरुको भौतिक र शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित तुल्याउनु ।
- आधारभूत विद्यालयहरुको प्रशासनिक र ब्यवस्थापकिय पक्षमा सुधार गरी जवाफदेही बनाउनु ।
- निर्धारित सिकाई सक्षमता हासिल गरेका विद्यार्थीहरुलाई माध्यमिक शिक्षामा प्रवेशका लागि तयारी गराउनु ।

रणनीति 3.2.3

माथी उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नका निमित्त देउमाई नगरपालिकाले निम्न रणनीतिहरु अपनाउने छः

- विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको विवरण संकलन गरी प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरु संचालन गरी उनीहरुको पहुँच सुनिष्चित गर्ने ।
- आधारभूत तह पुरा नगरी बिचमै कक्षा छोड्नेहरुको मूल कारण खोजी गरी आवश्यक कारवाही गर्ने ।

- बिद्यालयहरुको पुनः नक्साङ्कन गरीनेछ । आवश्यकता अनुसार विद्यालय समायोजन तथा दरबन्दी पुनः वितरण गरिने ।
- बिद्यालयमा सक्षम र नेतृत्व क्षमता भएका प्र.अ.हरुको ब्यवस्था गरिने ।
- प्र.अ. तथा शिक्षकहरुको क्षमता बृद्धि गर्न समय समयमा विभिन्न किसीमका तालिमहरु संचालन गर्ने ।
- सबै आधारभूत विद्यालयहरुमा सिकाईका लागि न्यूनतम आधारभूत पुर्वाधारहरुको विकास गर्ने ।
- गुणस्तरीय सिकाईका लागी उपयुक्त अनुगमन तथा सुपरीवेक्षणको ब्यवस्था गर्ने ।
- युगानुकुल शिक्षाका लागि क्षत्रऋट्ट मा सबै शिक्षकहरुको दक्षता अभिबृद्धि गर्न तालिमको ब्यवस्था गर्ने ।
- विद्यालयप्रति समुदायको अपनत्व अभिबृद्धि गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरु ल्याउने ।
- विद्यार्थी संख्या नयून भएका विद्यालयहरुमा बहुकक्षा शिक्षण सिकाईका नमुना प्रवर्धन गर्ने ।
- विद्यालयमा बालउद्यान, फुलबारी, करेसाबारी, बृक्षारोपण आदि जस्ता कार्यक्रम समावेश गर्ने ।
- गुणस्तर सुनिष्चतताका लागि परीक्षा प्रणालीमा सुधार ल्याउने ।
- विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउन बिभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।

३.२.४. प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

यस योजनाको कार्यान्वयनबाट निम्न उपलब्धीहरु हासिल भएको हुनेछन्

- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिष्चित भएको हुनेछ ।
- सबै बिद्यालयहरुमा सहज सिकाईका लागि न्यूनतम पुर्वाधारहरुको बिकास भएको हुनेछ ।
- आधारभूत शिक्षाको गुणस्तर अभिबृद्धि भएको हुनेछ ।

परिच्छेद -४

अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्र

परिच्छेद ३ मा विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य मुख्य उपक्षेत्र विषय अन्तर्गत कतिपय अन्तरसम्बन्धित क्षेत्रहरुको उल्लेख भएतापनि शिक्षासँग अन्तरसम्बन्धित विषयको समग्र विश्लेषण गरी शिक्षा योजनामा प्राथमिकता दिन अन्तरसम्बन्धित विषयहरु जस्तैः समता तथा समावेशीकरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, विद्यालय भौतिक विकास जस्ता पक्षसँग सम्बन्धित रहेर निम्न योजना तयार पारिएको छ ।

माथि उल्लेखित प्रत्येक विषयको अवधारणा तथा विद्यालय शिक्षामा यसको आवश्यकता , विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण गरी त्यसका चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छ भने यस योजनामा यस विषयका उद्देश्य, अपेक्षित नतिजा तथा योजना अवधिमा सञ्चालन गरिने मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु उल्लेख गरिएको छ ।

४.१. समता तथा समावेशीकरण

४.१.१. परिचय

इलाम जिल्लाका १० वटा स्थानीय तहहरुमध्ये देउमाई नगरपालिका सामाजिक, साँस्कृतिक, आर्थिक र भौगोलिक विविधता भएको स्थानीय तह हो । यस नगरपालिकामा विभिन्न जातजाति, संस्कृति र भाषिक समुदायको मिश्रित बसोवास रहेको छ । यहाँ मुख्य गरी राई , लिम्बु, ब्राम्हण, क्षेत्री, तामाङ, मगर, नेवार, शेर्पा र दलित समुदायको बसोवास रहेको छ । यहाँका मानिसहरु नेपाली भाषाका अतिरिक्त आफ्नो मातृभाषा प्रयोग गर्ने गर्दछन् । मिश्रित जातिहरुको बसोवास रहेका कारण कुनै एक जातिको मात्र मातृभाषाको वर्चस्व भने रहेको देखिँदैन । यस नगरपालिकाको साक्षरता अवस्था पुरुषतर्फ ८९ प्रतिशत र महिलातर्फ ७७.८ प्रतिशत रहेको छ ।

४.१.२. वर्तमान अवस्था

परम्परागत रुपमा समाजमा रहँदै आएको लैङ्गिक असमानता, महिला हिँसा, महिला उत्पीडन् जस्ता सामाजिक विसङ्गतीलाई निरुत्साहित गरी लैङ्गिक, जातीय तथा वर्गीय विभेदलाई अन्त्य गरेर समाजमा पिछडिएका वर्गहरुलाई शिक्षाको पहुँचमा पुऱ्याउन विभिन्न समयमा कार्यहरु हुँदै आएका छन् । यस नगरपालिकामा लैङ्गिक अनुपात ९८.२५ पुरुष प्रति १०० महिला बराबर रहेको छ । नेपालको संविधान तथा प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए अनुसार नगर कार्यपालिका, वडा समिति, नगर शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ आदि विभिन्न संस्थाहरुमा महिला र दलितको सहभागिता उल्लेख्यरुपमा रहेको छ ।

४.१.३. अवसर तथा चुनौतीहरु

यस नगरपालिकामा समावेशी शिक्षाको उद्देश्य परिपूर्ति गर्नका लागि निम्न समस्या तथा चुनौतीहरु रहेका छन् :

- विद्यालयमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण निर्माण नहुनु ।
- लक्षित समूहको शिक्षामा समतामूलक पहुँचको अभाव ।
- आर्थिक विपन्नताका कारण विद्यालय जाने उमेरका बालबालिका आर्थिक उपार्जनमा लाग्नुपर्ने बाध्यता ।

- सबै विद्यालयहरुमा विभेदरहित बालमैत्री वातावरण नहुनु ।

४.१.४. उद्देश्यहरु

-विभिन्न कारणबाट शिक्षाको मूलधारभन्दा टाढा रहेका बालबालिकालाई शिक्षामा पहुँच वृद्धि गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने ।

-लक्षित समूहका बालबालिकाको सिकाइ सहभागिता वृद्धि गरी सिकाई उपलब्धि सुधार गर्ने ।

- विद्यालयमा हुनसक्ने कुनै पनि प्रकारको विभेद अन्त्य गरी बालबालिकाको नियमित उपस्थिति, सहभागिता र सहज सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने ।

-अभिभावक शिक्षाको माध्यमबाट बालबालिकाको अनिवार्य शिक्षा प्राप्त गर्ने हकको सम्बन्धमा सचेतना जगाउने ।

४.१.५. रणनीतिहरु

- नगरपालिकाभित्र घरधुरी सर्वेक्षण गरी विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरी उनीहरुलाई समेटने किसिमको शैक्षिक प्रबन्ध मिलाइनेछ ।

- विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक अवस्था अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री बनाइनेछ ।

- अपाङ्गहरुको प्रारम्भिक अवस्था लेखाजोखा गरी आवश्यक विशेष विद्यालयको प्रबन्ध गरिनेछ ।

- आर्थिक रुपले विपन्न, सुविधाबिहीन तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गहरुको लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रमको विस्तार गरिनेछ ।

-सबै विद्यालयमा विभेदरहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।

-विद्यालयमा नियमित रुपले किशोरी शिक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।

-विद्यालय र अभिभावकको सम्बन्ध बिस्तार गरी बालबालिकाको शिक्षा सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

-विद्यालयका हरेक गतिविधिमा समावेशी सहभागिताको प्रबन्ध मिलाइनेछ ।

४.१.६. उपलब्धि, नतिजाहरु, प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

❖ **उपलब्धि**

विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिताका लागि सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा निश्चित भएको अवस्था विद्यमान हुनेछ ।

❖ **नतिजाहरु**

-यस नगरपालिकामा बसोवास गर्ने महिला, दलित, जनजाति, विशेष क्षमता भएका तथा आर्थिकरुपले विपन्न सबै बालबालिकाहरुले शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर पाउनेछन् ।

-विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरुको यथार्थ तथ्याङ्क लिई उनीहरुको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरी सबै बालिबालिकालाई शिक्षाको समान अवसर प्राप्त हुनेछ ।

-अभिभावक सचेतना कार्यक्रम मार्फत विद्यालय जाने बालबालिकाहरुका पारिवारिक समस्या भई विद्यालयमा विद्यार्थीको निरन्तर उपस्थिति वृद्धि हुनेछ ।

-विद्यालयमा भेदभावरहित, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र लैङ्गिकमैत्री शैक्षिक वातावरण कायम हुनेछ ।
-लक्षित समूहको बालबालिकाको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि हुन गई शैक्षिक गुणस्तर सुधार हुनेछ ।
-आवश्यकतानुसार किशोरी शिक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गरिनेछ ।
-वर्गीय आधारमा छात्रवृत्ति वितरण गरी विद्यार्थी उपस्थिति दर बढाइनेछ ।
-लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्तिको व्यवस्था गरी लैङ्गिक विभेद कम गरिनेछ ।

❖ **प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य**

उल्लेखित नतिजा हासिल गर्नका लागि यस प्रकारका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गरिनेछन् :

क.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	भौतिक लक्ष (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार संस्था
१	नगरपालिकाभित्रको अवस्था र आवश्यकता पहिचान	१	२	३	४	५		
२	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरुको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरी सहभागिता वृद्धि							
३	अभिभावक सचेतना कार्यक्रम							
४	विद्यालयमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री भौतिक संरचना निर्माण							
५	मनोसामाजिक परामर्श कक्षा सञ्चालन							
६	वर्गीय आधारमा छात्रवृत्ति वितरण							
७	लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्तिको क्षमता विकास तालिम							

४.२. दिवा खाजा स्वास्थ्यसहित पोषण कार्यक्रम

४.२.१. परिचय

बालबालिकाको विकास तथा सिकाइसँग उनीहरुको स्वास्थ्य तथा पोषणको प्रत्यक्ष सम्बन्ध हुन्छ । बालबालिकाले पाउने पोषण राम्रो छ र उनीहरुको स्वास्थ्य ठिक छ भने सिकाइ सहभागिता बढ्ने र शैक्षिक उपलब्धि सुधार गर्न सकिन्छ । विद्यालयमा दिइने दिवा खाजाले विद्यार्थीको भर्ना दर र टिकाउ दर बढ्ने, अनुपस्थित हुने र बिचैमा विद्यालय छाड्ने दर घटाउने गर्दछ । बालबालिकामा हुने विभिन्न प्रकारका रोग तथा कुपोषणलाई घटाई उनीहरुलाई विद्यालय शिक्षाप्रति आकर्षित गर्न र शैक्षिक क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न दिवा खाजा कार्यक्रमले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ ।यही कुरालाई मध्यनजर गरी नेपाल सरकारले आ.व.२०७७/०७८ देखि सामुदायिक विद्यालयका पूर्व प्राथमिक कक्षादेखि कक्षा ५ सम्मका सबै विद्यार्थीहरुलाई दिवाखाजाको व्यवस्था गरेको छ । चालु पन्ध्रौं योजनामा शिक्षा क्षेत्रका मुख्य रणनीतिक दस्तावेजहरुमा दिवा खाजालाई स्वास्थ्य क्षेत्रसँग गाँसेर प्राथमिकता दिइएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य तथा पोषण स्थितिमा सुधार ल्याई उनीहरुलाई विद्यालयमा टिकाउने र अपेक्षित शैक्षिक उपलब्धि हासिल गर्न दिवाखाजाले महत्वपूर्ण योगदान दिएको छ ।

४.२.२. वर्तमान अवस्था

विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम लागु भएपछि यस देउमाई नगरपालिकामा सञ्चालित .... वटा सामुदायिक विद्यालयका पूर्व प्राथमिक कक्षादेखि ५ कक्षासम्मका बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमार्फत दिवा खाजा खुवाउने कार्यक्रम शुरु भएको थियो । यस कार्यक्रमले बालविकास कक्षाका बालबालिकाको उल्लेखनीय सहभागिता बढ्न गएको छ । यसबाट विद्यार्थीहरुलाई कक्षामा नियमित उपस्थित गराउन अभिभावकहरुको सक्रिय सहभागिता रहेको छ । यसलाई मध्यनजर गरी यस नगरपालिकाले विद्यालय दिवा खाजा सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गरी स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने ताजा तथा पौष्टिक खानेकुरालाई प्रयोगमा ल्याउन प्रयास गरिएको छ ।

आधारभूत तह कक्षा ६ - ८ तथा माध्यमिक तह कक्षा ९ - १२ का किशोरीहरुका लागि फोलिक एसिड तथा आइरन चक्की वितरण गर्ने गरिएको छ । कतिपय विद्यालयका किशोरीहरुका लागि सेनिटरी प्याड निःशुल्क वितरण गर्ने गरिएको छ ।

यस नगरपालिकाभित्र सञ्चालित ..... वटा सामुदायिक विद्यालयहरु मध्ये .... वटा महिला शौचालय प्रयोग भइसकेका सेनिटरी प्याड व्यवस्थापन गर्ने ठाउँ सहितका शौचालय रहेका छन् ।

४.२.३. चुनौती

दिवाखाजासहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रममा निम्नलिखित चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छ ।

- विद्यालय खाजाका लागि उपयुक्त स्वरुप निर्धारण गरी पौष्टिक तथा स्वस्थकर विद्यालय खाजाको सुनिश्चितता ।
- यस कार्यक्रमको दिगो र प्रभावकारी व्यवस्थापन ।
- सबै विद्यालयहरुमा स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्थापन ।
- शुद्ध र पर्याप्त पिउनेपानीको सबै विद्यालयमा पर्याप्तता ।
- विद्यालय दिवाखाजा कार्यक्रमलाई स्थानीय उत्पादन र प्रयोगमा नियमितता ।
- कार्यक्रम प्रभावकारिताको अनुगमन ।
- सबै विद्यालयमा प्राथमिक उपचार किटको व्यवस्थापन ।
- दिवाखाजा स्वास्थ्य तथा पोषण र सरसफाइ स्वच्छताका लागि पर्याप्त वित्तीय प्रबन्ध ।
- विद्यालय खाजा कार्यक्रममा सबै विद्यार्थी समेटिने गरी कानूनी तथा बजेट व्यवस्थापन ।

४.२.४. उद्देश्यहरु

- प्रत्येक विद्यालयका बालबालिकाहरुलाई स्वस्थकर तथा पौष्टिक खानाको सुनिश्चितता गर्नु ।
- स्वास्थ्य पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवाको गुणस्तर वृद्धि गरी बालबालिकाको उपस्थिति दर वृद्धि गरी पोषण स्वास्थ्य र सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्नु ।
- अभिभावक तथा सरोकारवालाहरुको समन्वय तथा सहभागिता वृद्धि गरी माध्यमिक तह सम्मका विद्यार्थीको लागि दिवा खाजाको व्यवस्थापन गर्ने ।

४.२.५. रणनीतिहरु

माथि उल्लेखित योजनाका उद्देश्यहरु पूरा गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछ ।

- दिवाखाजाका लागि विद्यालयमा आवश्यक पर्ने विभिन्न सुविधाहरु विस्तार गर्ने ।
- बालबालिकाका लागि विद्यालयमै स्थानीय स्तरमा उत्पादित ताजा र पोषिलो खाना तयार गरी वितरण गरिने ।
- बालबालिकाहरुलाई जङ्क फुड (पत्रु खाना) ले हाम्रो स्वास्थ्यमा पार्ने नकारात्मक प्रभावबारे सैद्धान्तिक ज्ञान दिई व्यवहार परिवर्तन गराउने ।
- सबै विद्यालयमा सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि साबुन, पर्याप्त पानी, सफाइ सामग्री उपलब्ध गराई छात्र-छात्राका लागि छुट्टाछुट्टै शौचालय र सफा कक्षाकोठाको व्यवस्थापनमा विद्यार्थी सहभागिता बढाउने ।
- दिवाखाजाका लागि स्थानीय कृषि उत्पादनमा आधारित वस्तुलाई प्राथमिकता दिने ।
- प्रत्येक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार किटको व्यवस्थापन गर्ने ।
- विभिन्न समयमा आमा भेला आयोजना गरी विद्यार्थीको स्वास्थ्य र पोषणयुक्त खानेकुराको सम्बन्धमा सचेतना कार्यक्रम गर्ने ।
- स्थानीय उत्पादनमा आधारित चक्रीय पोषणयुक्त दिवाखाजाको व्यवस्था गर्ने ।
- दिवाखाजा, स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन र पुनरावलोकन गरी थप प्रभावकारी बनाउने ।
- यस कार्यक्रमलाई विस्तार गर्दै आधारभूत तहसम्मका सबै विद्यार्थीलाई विद्यालयमा खाजा उपलब्ध गराउने र अभिभावकको सहभागितामा माध्यमिक तहसम्मका विद्यार्थीको लागि खाजाको प्रबन्ध गर्ने ।

४.२.६. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि

- विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार हुने । यस सम्बन्धमा व्यवहारगत परिवर्तन भई सिकाइ प्रक्रियामा सुधार हुनेछ ।

प्रमुख नतिजाहरु

- विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति अध्यावधिक र परिमार्जित भएको हुनेछ ।
- सबै माध्यमिक विद्यालयमा एक स्वास्थ्यकर्मी परिचालित हुनेछ ।
- सबै विद्यालयलाई प्राथमिक उपचार बाकस प्रदान गरिनेछ र प्रयोगका सम्बन्धमा focal person लाई आवश्यक तालिम दिइनेछ ।
- प्रत्येक विद्यालयमा सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्वाधार विकास भएको हुनेछ ।
- स्थानीय स्तरमा उत्पादित कृषि उपजलाई दिवाखाजाको रुपमा प्रयोग गरिनेछ ।
- वार्षिक रुपमा विद्यार्थीको सामान्य स्वास्थ्य परीक्षण गराइनेछ ।
- स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा प्रदान गरिनेछ ।

क.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
१	खानेपानी, शौचालय र प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुगेका विद्यालय संख्या								
२	विद्यालयमा विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्री सहित छात्र र छात्राका लागि छुट्टाछुट्टै शौचालय भएका विद्यालय संख्या								
३	आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि, भिटामीन ए, फोलिक एसिड र आइरन चक्की वितरण गर्ने विद्यालय संख्या								
४	स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा								
५	स्थानीय उत्पादनमा चक्रीय पोषणयुक्त दिवाखाजा								
६	विद्यालयमा सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास								
७	एक माध्यमिक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी								
८	अभिभावक आमासमूह दिवा खाजा तथा सचेतना कार्यक्रम								
९	कक्षा ६ देखि १२ सम्मका छात्राहरुलाई सेनेटरी प्याड वितरण								
१०	विद्यालयलाई प्राथमिक उपचार किट प्रदान								

४.३. छात्रवृत्ति

४.३.१. परिचय

नेपाल भौगोलिक, जातीय, वर्गीय, धार्मिक, सांस्कृतिक, भाषिक विविधता भएको देश हो । यो विविधताले सबै बालबालिकाको विद्यालय शिक्षामा समान पहुँच र हैसियत छैन । विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाको समान पहुँच र सहभागिता बनाउने अवसर प्रदान गर्नु यस नगरपालिकाको प्रमुख चुनौती रहेको छ । लैङ्गिक विभेद, अपाङ्गता, गरिवी, भौगोलिक बिकटता आदिका कारण धेरै बालबालिका विद्यालय शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेका छन् । यसबाट यहाँको समग्र शिक्षा प्रणालीमा क्षति पुगेको छ । यस क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न उत्प्रेरणामूलक कार्यको रुपमा छात्रवृत्ति प्रदान गरिएको हो । यस कार्यक्रमले विद्यालयमा विद्यार्थीको सहभागिता वृद्धि हुने, सिकाइमा निरन्तरता हुने तथा विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय शिक्षामा समावेश गराउन सहयोग पुगेको छ ।

यसले लक्षित समूहका गरीब, सुबिधाविहीन, अपाङ्गता तथा विषम परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय पठाउन र टिकाउन मद्दत गर्दछ।
छात्रवृत्ति कार्यक्रमले न्यून आय भएका परिवार, सुबिधाविहीन तथा कठिन अवस्थामा रहेका बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्न पाउने नैसर्गिक अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ। यसबाट विद्यार्थीलाई विद्यालय पोसाक, स्टेशनरी लगायतका सामग्री जुटाउन सहज भई विद्यालयमा हुने विद्यार्थीको अनुपस्थिति दर, विद्यालय बिचैमा छाड्ने दरलाई घटाउन सहयोग गर्दछ। यसले समाजका सबै वर्ग र समुदायका लागि प्रदान गरिने शिक्षालाई समावेशी तथा समतामूलक बनाउँछ।
वर्तमान अवस्था
हाल नेपाल सरकारले सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहका लागि विभिन्न किसिमका छात्रवृत्तिहरु प्रदान गर्दै आएको छ।

४.३.२. अवसर र चुनौतीहरु

- लक्षित समूहलाई प्रदान गरिने छात्रवृत्ति रकम न्यून हुनु।
- छात्रवृत्ति वितरण, यसको उपयुक्तता र प्रभावकारिताको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रभावकारी नहुनु।
- छात्रवृत्ति लक्षितसमूह केन्द्रित नहुनु।
- छात्रवृत्ति रकमको सही सदुपयोगमा अभिभावकको बेवास्ता हुनु।

४.३.३. उद्देश्य

- विद्यालय शिक्षालाई समतामूलक र समावेशी बनाउने।
- वास्तविक लक्षित वर्ग पहिचान गरी छात्रवृत्तिको माध्यमबाट बालबालिकाहरुको सिकाइमा सहभागिता बढाउने।
- सबै बालबालिकाका लागि सिकाइ सुनिश्चित गरी सिकाइ गुणस्तर वृद्धि गर्ने।

४.३.४. रणनीतिहरु

- नेपाल सरकारबाट प्राप्त छात्रवृत्तिलाई लक्षित वर्गसम्म प्रभावकारी रुपमा पुऱ्याइनेछ।
- विद्यालय र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सहभागितामा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन समिति गठन गरिनेछ।
- छात्रवृत्तिसहितको सामुदायिक आवासीय विद्यालय हुनेछ।
- छात्रवृत्ति रकमको सदुपयोग गर्नेतर्फ अभिभावकसँग अन्तरक्रिया गरी सचेत गराइनेछ।

४.३.५. उपलब्धि, नतिजा, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

- विद्यालय तहको शिक्षामा आर्थिक अभावका कारण कुनै पनि बालबालिका शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित हुने छैनन्।

नतिजा:

- लक्षित वर्ग पहिचान गरी एकिकृत छात्रवृत्ति प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन हुने ।
- उद्देश्य र आवश्यकतामा आधारित भएर पारदर्शी रुपमा छात्रवृत्ति वितरण हुने ।
- विद्यालयमा लक्षित वर्गका बालबालिका भर्ना हुने, टिक्ने दर बढ्ने र सिकाइमा सुधार हुने ।
- छात्रवृत्ति सहितको सामुदायिक आवासीय विद्यालय हुने ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य	भौतिक लक्ष्य	कैफियत
१	छात्रवृत्ति छनौट र वितरण कार्यविधि				
२	विद्यालयमा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन समिति गठन				
३	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन				

४.४. आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा

आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्था भन्नाले प्राकृतिक वा मानवीय कारणले सिर्जना भएको असहज र असामान्य अवस्था हो, जुन अवस्थामा मानवीय जनजीवन र क्रियाकलाप अस्तव्यस्त हुन्छन् । यसबेला जनधनको क्षति हुने, दैनिकरुपमा भइरहेका कार्यहरु अवरुद्ध हुने हुन्छ । यस्तो अवस्थामा पनि राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता, सन्धि सम्झौता, कानून तथा संविधान अनुरुप बालबालिकाको पढ्न / सिक्न पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्नु नै परिस्थितिजन्य शिक्षा हो भने सम्भावित जोखिमबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्न आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थाको शिक्षामार्फत त्यस्ता संकटहरुमा पूर्ण सचेतता अपनाउन जोखिम व्यवस्थापन तालिम तथा पूर्व सचेतना शिक्षा आवश्यक छ ।

आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थालाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

क) प्राकृतिक रुपमा सिर्जित संकटः बाढी पहिरो, भूकम्प, आँधीबेहरी, खडेरी, मनसुनजन्य विपतहरु, चट्याङ आदि ।

ख) मानव सिर्जित संकटः लडाइँ, झगडा, शोषण, दूराचार, आगलागी, विभिन्न सङ्क्रामक रोगहरु आदि ।

माथि उल्लेखित जुनसुकै विपत भएपनि त्यसले जनजीवनलाई प्रभावित पार्दछ र विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरुको सिकाइ क्रियाकलापमा बाधा पुग्दछ । यस्तो अवस्थामा बालबालिकाहरुलाई सम्भावित संकटबाट संरक्षण गर्ने, विशेष व्यवस्थाका माध्यमबाट सिकाइ प्रक्रियालाई निरन्तरता दिने र सम्भावित जोखिमबाट बालबालिकालाई सुरक्षित रहन सचेतता अपनाउने सम्मका शिक्षा प्रदान गर्न यस नगरपालिकामा १० वर्षे योजना नीति र कार्यक्रम आवश्यक छ ।

४.४.१. वर्तमान अवस्थाः

सन् १९५९ मा संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाले बालबालिकाले शिक्षा पाउनु उनीहरुको नैसर्गीक अधिकारको रुपमा अवधारणा अघि सार्‍यो । सन् १९९० मा बालअधिकार सम्बन्धी विश्व शिखर सम्मेलनको घोषणा पत्रमा संवैधानिक अधिकार, बाल संरक्षण, बाल स्वास्थ्य र आधारभूत शिक्षा, सन्तुलित आहार जस्ता बालअधिकारको व्यवस्था गर्‍यो । त्यस्तै नेपालको संविधान २०७२ ले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क

, विशेष शिक्षाको व्यवस्था र मातृभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्न पाउने मौलिक हक राखिएको छ । स्थानीय विपद जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा निर्देशिका २०६८ ले प्रकोपबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्दै शिक्षक विद्यार्थीलाई संरक्षण गरी विपदको समयमा पनि सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक व्यवस्था गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । हाल विद्यालय तथा समुदायमा आइपरेका कतिपय विपदको समयमा विभिन्न सामाजिक संघ संस्था र विद्यालयमा क्रियाशील बाल क्लब, जु.रे.स. आदि संस्थाहरु परिचालन गरी वातावरण सहजीकरण गरी सिकाइ क्रियाकलाप अघि बढाउन प्रयास गरिएको छ ।

४.४.२. अवसर तथा चुनौतीहरु

- विपतसँग सम्बन्धित कानूनी, नीतिगत र गुरुयोजनाको अभाव ।
- जोखिम मूल्याङ्कन गर्न विज्ञ समूह र प्रविधिको कमी ।
- जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको लागि स्रोत साधनको अभाव ।
- विपद जोखिम न्यूनीकरण व्यवस्थापनमा सम्बन्धित निकायको प्रभावकारी समन्वयको अभाव ।
- विपद समयमा शिक्षण गर्न वैकल्पिक साधनको कमी ।
- विपद सुरक्षित स्थान वा सुरक्षित भौतिक पूर्वाधारको अभाव ।
- विपदको समयमा प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवा विद्यालयमा नपुग्नु ।
- विपदको समयमा तत्काल उद्धार गर्न आधुनिक उपकरणको कमी हुनु ।

४.४.३. उद्देश्य:

- विभिन्न किसिमका विपद तथा विषम अवस्थामा पनि वैकल्पिक विधि प्रयोग गरी बालबालिकाहरुको पढ्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्नु ।
- सम्भावित विपद्को पूर्व सावधानी तथा सचेतता अपनाउने ।
- सम्भावित प्रकोपको क्षेत्र पहिचान र जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने ।

४.४.४. रणनीतिहरु:

- विपदको समयमा शिक्षण निरन्तर गर्न पूर्वतयारी, व्यवस्थापन, प्रतिकार्य र पनस्र्थापना सम्बन्धी आवश्यक नीति र कार्यविधि तयार गर्ने ।
- सम्भावित प्रकोप तथा विपदबाट बच्ने उपायहरु जानकारी गराउने ।
- विद्यालयले विपद्को अवस्थामा पनि शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिन प्रभावकारी योजना निर्माण गर्ने ।
- विपद्बाट हुनसक्ने क्षति कम गर्न सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गर्ने ।
- सम्भावित जोखिमको पूर्व सचेतना, पूर्वतयारी व्यवस्थापन सम्बन्धी पाठ्यक्रम तयार गरी तालिम गोष्ठीमार्फत जानकारी गराउने ।
- आपतकालीन अवस्थामा प्रयोग हुने सामग्रीको सञ्चय, वितरण र उद्धार समूह तयारी अवस्थामा राख्ने ।
- विपद्बाट बच्न सकिने सुरक्षित स्थान तथा भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।
- विपद्को समयमा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिन सरोकारवाला सबैलाई सचेत गराउने ।

- विपद समयमा पठनपाठन गर्न स्थानीय सरकार, वि.व्य.स., शि.अ.सं., अभिभावक र विद्यार्थीहरुको सहभागितामा वैकल्पिक योजना तयार पार्ने ।

४.४.५. प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजाः

उपलब्धिः

जस्तोसुकै विपद्को समयमा पनि बालबालिकाहरुको रक्षा गर्दै निरन्तर सिकाइको माध्यमबाट पढ्न पाउने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ ।

नतिजाः

- स्थानीय पालिका र विद्यालय स्तरमा आपतकालीन अवस्थाको पूर्व तयारी र व्यवस्थापन गर्न कानूनी, नीतिगत र वृहत्तर योजना तयार भएको हुनेछ ।
- सम्भावित जोखिम क्षेत्रको पहिचान भएको हुनेछ ।
- उद्धार समूह र आवश्यक सामग्रीको व्यवस्था भएको हुनेछ ।
- जोखिमपूर्ण परिस्थितिमा पनि वैकल्पिक विधिबाट सिकाइ निरन्तर चलेको हुनेछ ।
- विपद्लाई स्वाभाविक परिस्थिति सरह मानी भयरहित वातावरणमा सिकाइ निरन्तर रहनेछ ।

क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
१	जोखिम सम्भावित क्षेत्र पहिचान र मूल्याङ्कन				
२	आपतकालीन अवस्थामा निरन्तर सिकाइ गर्न विद्यालयको योजना निर्माण				
३	विपदको सामना गर्न आवश्यक सामग्री तयारी				
४	विपद पूर्व तयारी, प्रतिकार्य, पुनर्स्थापना तथा उत्थानशीलताका लागि सचेतना कार्यक्रम				
५	विपद प्रतिरोधी विद्यालय संख्या				
६	विपद सम्बन्धी शिक्षक र वि.व्य.स. तालिम				
७	स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास				

४.५. विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.५.१. परिचय:

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासले विद्यालयमा निर्मित भौतिक संरचनालाई बुझाउँदछ । यिनीहरु जोखिमरहित, सुबिधा सम्पन्न हुनुका साथै बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री र अपाङ्गमैत्री हुन आवश्यक छ । राष्ट्रिय भवन संहिता २०६० र वस्ती विकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण सम्बन्धी आधारभूत मार्ग निर्देशन २०६२ ले प्राविधिक नक्साङ्कन स्ट्रक्चरल डिजाइन अनिवार्य रुपमा सिभिल इन्जिनियरबाट प्रमाणित गराउने र जोखिमयुक्त भवन, पर्खाल आदि भत्काउने मापदण्ड निर्धारण गरेको छ । विद्यालयका लागि शिक्षा नियमावली २०४९ को नियम ४ सँग सम्बन्धित अनुसूची ३ मा कक्षाकोठाहरु ९ फिट उचाइको हुनुपर्ने, घामपानीबाट बचाउ हुने किसिमको पूर्व प्राथमिक कक्षा प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्गमिटर, आधारभूत र माध्यमिक तहमा १ वर्गमिटर क्षेत्रफल भएको, कक्षाकोठा हावा र प्रकाश आउने किसिमको र विद्यालयको हाताभित्र घेराबारा भएको हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले भौतिक पूर्वाधार, पाठ्यसामग्रीलाई बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र लैङ्गिकमैत्री बनाउने, बालबालिकाहरुको स्याहार केन्द्र लगायतको संरचना जोखिमरहित, सुविधासम्पन्न सहितको आधुनिक बनाउने उद्देश्यले गुरुयोजना तर्जुमा गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा भौतिक पूर्वाधार निर्माणको मापदण्ड र मूल्याङ्कन नियमन गर्ने प्रावधान राखिएको छ ।

४.५.२ वर्तमान अवस्था:

१. हाल यस नगरपालिकामा रहेका विद्यालयहरुको विवरण यस प्रकार रहेको छ ।

सामुदायिक	उ.मा.वि.	मा.वि.	नि.मा.वि.	प्रा.वि.	बालबिकास केन्द्र
संस्थागत	उ.मा.वि.	मा.वि.	नि.मा.वि.	प्रा.वि.	बालबिकास केन्द्र
सामुदायिक	-	-	-	-	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र
	-	-	-	-	

२. विद्यार्थी संख्या विवरण (२०८०)

छात्र	छात्रा	अपाङ्ग विद्यार्थी संख्या	जम्मा विद्यार्थी संख्या

३. विद्यालयको भौतिक पक्षसँग सम्बन्धित विवरण (मौजुदा स्थिति)

क्र.सं.	विवरण	संख्या
१	प्रयोगमा रहेका पक्की भवन	
२	प्रयोगमा रहेका कच्ची भवन	
३	अस्थायी टहरा	
४	प्रयोगमा रहेका शौचालय	
५	छात्रा शौचालय	
६	शुद्ध पिउने पानीको व्यवस्था भएका विद्यालय	
७	घेराबारासहितका विद्यालय	
८	प्राथमिक उपचार र उपचारकसहितका विद्यालय	
९	विद्यालय हातामा क्यान्टीन सञ्चालन भएका विद्यालय	
१०	सामाजिक तथा सांस्कृतिक पक्षसँग सम्बन्धित सामग्री भएका विद्यालय	
११	आवास सुबिधा भएका विद्यालय	
१२	प्राविधिक शिक्षा चलेका विद्यालय	
१३	विज्ञान प्रयोगशाला भएका विद्यालय	

४. विद्यालयको व्यवस्थापन सुशासन सम्बन्धी विवरणः

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत
१	वि.व्य.स. गठन भएको विद्यालय		
२	शि.अ.सं. गठन भएको विद्यालय		
३	बालक्लब गठन भएको विद्यालय		
४	विषयगत समिति निर्माण गरी क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने विद्यालय		
५	लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्ति भएका विद्यालय		
६	विद्यालय सुधार योजना निर्माण गरेका विद्यालय		
७	सामाजिक लेखा परीक्षण गरिएका विद्यालय		
८	गत आ.व. लेखापरीक्षण गरिएका विद्यालय		

४.५.३. अवसर र चुनौतीहरु

विद्यालय पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित निम्नलिखित चुनौतीहरु रहेका छन्:

- जोखिमरहित सुबिधा सम्पन्न भौतिक पूर्वाधार विकासमा मापदण्ड र गुरुयोजना निर्माण ।
- पूर्वाधार विकास र विस्तारमा पारदर्शिता, जवाफदेहिता तथा गुणस्तरीयता कायम ।
- पूर्वाधारलाई बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री बनाउनु ।
- आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन ।
- पूर्वाधार विकासको निरन्तर अनुगमन, नियन्त्रण र मूल्याङ्कन ।

४.५.४. उद्देश्य:

- पूर्वाधार विकासमा नीतिगत व्यवस्था अनुसारको जोखिमरहित सुरक्षित मापदण्ड अनुसारका संरचना निर्माण गर्ने ।
- शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा गुणस्तरीयता वृद्धि हुने गरी बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र लैङ्गिकमैत्री आधुनिक भौतिक सुबिधा सम्पन्न पूर्वाधार तयार गर्ने ।

४.५.५.रणनीतिहरु:

- पूर्वाधार विकासका लागि गुरुयोजना र मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- एक विद्यालयमा पूर्वाधार विकासको कार्य एकै पटक गर्ने गरी पूर्ण विद्यालय निर्माणको अवधारणा कार्यान्वयन गर्ने ।
- पूर्वाधार विकासका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको लागत साझेदारीमा स्रोत व्यवस्थापन गरी सरोकारवालाको सहभागितामा निर्माण गर्ने ।
- भौतिक पूर्वाधार जोखिमयुक्त कुराहरुलाई हटाउने वा मर्मत गर्ने ।
- विद्यालयको भौतिक पक्ष सुधार गर्न पारदर्शी एवम् जवाफदेही क्रियाकलाप अघि बढाउने ।
- सुरक्षित मापदण्ड अनुसारका ICT संरचना अनुसार स्मार्ट कक्षाकोठा निर्माण गर्ने ।
- नयाँ संरचनालाई अनिवार्य रुपमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र लैङ्गिकमैत्री बनाउने ।
- 'रमाएर सिक्ने' उद्देश्य पूरा गर्न प्रत्येक विद्यालयमा एउटा बालउद्यान निर्माण गर्ने ।
- प्रत्येक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्ष र मनोसामाजिक परामर्श कक्ष स्थापना गर्ने ।

४.५.६. उपलब्धि, नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलापहरु:

उपलब्धि:

- जोखिमरहित, सुरक्षित र न्यूनतम् सुबिधा सम्पन्न भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी प्रभावकारी सिकाइ क्रियाकलापको वातावरण तयार हुनेछ ।

नतिजा:

- सबै विद्यालयमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तयार हुने ।
- सुरक्षित, सुबिधायुक्त भौतिक पूर्वाधार निर्माणका लागि १० वर्षे गुरुयोजना र मापदण्ड तयार गरिने ।

- विद्यालयमा बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास हुने ।
- सबै विद्यालयमा विज्ञान, गणित प्रयोगशाला, पुस्तकालय, प्राथमिक उपचार कक्ष, कम्प्युटर ल्याब, मनोसामाजिक परामर्श कक्ष, चमेनागृह, बालउद्यान र स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्था हुने ।
- विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न स्रोत व्यवस्थापनका लागि सम्बन्धित निकाय, संघ, संस्था, सरोकारवालाहरुसँग सहकार्य गरिने ।
- कुनै पनि विद्यालयमा पहिले तयार भएका जोखिमयुक्त पूर्वाधार नरहने ।

क्रियाकलाप तथा लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
१	भौतिक पूर्वाधार विकासको १० वर्षे गुरुयोजना तथा मापदण्ड तयार गर्ने ।	पटक							
२	बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, लैङ्गिकमैत्री पूर्वाधार विकास गर्ने ।	पटक							
३	पूर्वाधार विकासका लागि स्रोत व्यवस्थापन ।	निरन्तर							
४	प्रयोगशाला, बालउद्यान, चमेनागृह निर्माण ।	निरन्तर							
५	विद्यालय मर्मत सम्भार	आवश्यकतानुसार							

४.६. शिक्षामा सूचना र प्रविधिः

४.६.१. परिचय

सामान्यतया सूचना र प्रविधि भन्नाले सूचना आदान प्रदान गर्ने उपकरणलाई बुझाउँदछ । सूचना तथा प्रविधिले विद्युतीय तरङ्गका माध्यमबाट विभिन्न डाटाहरुलाई ध्वनि, शब्द, तस्वीर र संकेतलाई आदानप्रदान गर्नुका साथै त्यस्ता सूचनालाई भण्डारण, सम्पादन, प्रचार प्रसार गर्दछ । सूचना र प्रविधिले विश्वलाई नजिक बनाएको छ ।

४.६.२. वर्तमान अवस्था

शिक्षा क्षेत्रमा सूचना र प्रविधि एउटा नवीनतम् अवधारणा हो । अहिले यसलाई शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन र प्रभावकारी शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गर्ने गरिएको छ । सूचना र प्रविधिको प्रयोगबाट विभिन्न शैक्षिक सिकाइ सामग्रीहरुको उत्पादन र वितरण गरी अनलाइन कक्षाको माध्यमबाट विशेष परिस्थितिमा र खुल्ला शिक्षा प्रदान गर्नका लागि प्रयोग गरिन्छ । वि.सं.२०७२ सालको भूकम्पको समय र कोभिड - १९ संक्रमणका समयमा

यसको प्रयोग सफल रुपमा भइसकेको छ । यस्ता कठिन र विषम परिस्थितिहरुमा समयसापेक्ष शिक्षाका लागि प्रविधिमैत्री शिक्षा आवश्यक छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा सामुदायिक केन्द्रमार्फत डिजिटल साक्षरता बढाउने लक्ष्य राखिएको छ । सूचना तथा सञ्चार नीति २०७२ र डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क २०७६ ले सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी गुरुयोजना तयार गरेको छ । जस अन्तर्गत स्मार्ट कक्षाकोठा निर्माण, अनलाइन सिकाइ कार्य, शिक्षण व्यवस्थापन प्रणाली, बायोमेट्रिक हाजिरीका साथै अनलाइन शिक्षा प्रदान गर्ने नीति लिइएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ को धारा ४८ मा सूचना र प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अङ्गको रुपमा एकिकृत गर्दै सिकाइ प्रक्रियालाई प्रविधिमैत्री बनाइने उल्लेख गरिएको छ । शिक्षालाई समयसापेक्ष परिवर्तन गर्दै विश्व बजारमा प्रयोग हुने किसिमको बनाउनुपर्छ भन्ने मान्यता अनुरुप यस पालिकामा प्रविधिमैत्री शिक्षा बनाउन १० वर्षे गुरुयोजना तयार गरी लागु गर्ने योजना तयार बनाइएको छ ।

विद्यालय सुचना प्रविधि सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	विद्युत जडान भएको विद्यालय			
२	इन्टरनेट जडान भएको विद्यालय			
३	प्रोक्जेकटर भएका र प्रयोग गर्ने विद्यालय			
४	डेस्कटप कम्प्युटर भएका विद्यालय			
५	शिक्षकलाई ल्यापटप उपलब्ध विद्यालय			
६	Smart Board प्रयोग गर्ने विद्यालय			
७	Interactive Panel Board प्रयोग गर्ने विद्यालय			
८	कम्प्युटरमा दक्ष भएका शिक्षक भएको विद्यालय			
९	वार्षिक रुपमा शैक्षिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने विद्यालय			

४.६.३. अवसर र चुनौतीहरुः

- सबै विद्यालयमा सूचना र प्रविधिको पहुँच पुऱ्याउनु ।
- पालिका स्तरीय digital lab/e-library स्थापना गर्नु ।
- सबै विद्यालयमा प्रविधि सामग्री पुऱ्याउन र दक्ष जनशक्तिको अभाव हुनु ।

४.६.४. उद्देश्य

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार पहुँच पुऱ्याउनु ।
- सबै विद्यालयमा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने जनशक्ति तयार गर्नु ।
- सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र समय सान्दर्भिक बनाउन सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नु ।

४.६.५. रणनीतिहरुः

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध गर्ने ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धमा सबै शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- नगरपालिका तथा विद्यालय दुबैले सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी नीति तथा गुरुयोजना तयार गर्ने ।
- इन्टरनेट सुबिधाको पहुँच वृद्धि गरी विद्यार्थी तथा शिक्षकहरु लाभान्वित हुन सक्ने बनाउने ।
- विभिन्न कक्षा र विषयका लागि तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री उपयोग गर्ने ।
- ICT का आधारभूत संरचना तयार गर्न तीनओटै सरकारसँग सहकार्य गरी स्रोत व्यवस्थापन गर्ने ।
- सबै विद्यालयमा बायामेट्रिक हाजिरीको व्यवस्था गर्ने ।

४.६.६. उपलब्धि, नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्यः

उपलब्धिः

- विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइलाई समयसापेक्ष र व्यावहारिक बनाइनेछ ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार आउनेछ ।

नतिजाः

- नगरपालिका र विद्यालय स्तरमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्म्धी नीति तथा योजना तयार भएको हुनेछ ।
- विद्यालयका सबै शिक्षकहरु ICT सम्बन्धी कम्तीमा आधारभूत ज्ञान, सिप भएका हुनेछन् ।
- प्रत्येक विद्यालयमा प्रविधिको पूर्वाधारसहित न्यूनतम् सामग्री उपलब्ध भएको हुनेछ ।
- सबै विद्यालयमा अधिकांश विषय र कक्षाका डिजिटल सामग्रीहरु उपलब्ध हुनेछन् ।
- लिडर विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सिकाइ केन्द्र स्थापना भएको हुनेछ ।
- प्रत्येक विद्यालयमा आधुनिक गणित, विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशाला हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
१	सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी नीति तथा गुरुयोजना निर्माण				
२	ICT सम्बन्धी शिक्षक तालिम सञ्चालन				

३	सबै विद्यालयम उच्च गतिको इन्टरनेट जडान				
४	लिडर विद्यालयमा सिकाइ केन्द्र स्थापना				
५	शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावकहरुलाई ICT सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम				
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना र सञ्चालन				
७	प्रत्येक विद्यालयमा बायोमेट्रिक हाजिरी व्यवस्थापन				
८	प्रत्येका विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता				
९	विज्ञान, गणित र कम्प्युटर ल्याब स्थापना				
१०	सबै विद्यालयहरुलाई ICT सम्बन्धी आधारभूत सामग्री वितरण				

परिच्छेद ६
सुशासन तथा व्यवस्थापन

६.१.१ परिचय

असल शासनको प्रत्याभूति नै सुशासन हो । सार्वजनिक सेवामूलक कार्यमा रहेको शिक्षालाई चुस्त दुरुस्त, सेवामूलक जिम्मेवारी, उत्तरदायी र परिणाममुखी बनाउन सुशासन र व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूको सिकाईप्रति जिम्मेवारी र जवाफदेही बन्नु सुशासनको प्रत्याभूति दिनु संघीय, प्रदेश र स्थानीय तहको सरकार, विद्यालय समुदाय, सरकारी र गैर सरकारी निकायलाई उनीहरूको आफ्नो भूमिका अनुसारको सुशासन कायम गर्न जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ ।

स्थानीय तहमा हुने यस योजनाको कार्यान्वयन का लागि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी र प्रबन्ध तथा मूल्याङ्कन प्रणालीमा जोड दिनुपर्दछ। सुशासन व्यवस्थापनका लागि योजनाको उद्देश्य अपेक्षित नतिजा हासिल गर्नका लागि संस्थागत संरचना स्थानीय तहको ऐन कार्यविधि र मापदण्डको विकास अवस्था वार्षिक बजेट निर्माण स्वीकृत र कार्यान्वयन स्थानीय तह र विद्यालयमा जनशक्तिको उपलब्धता र व्यवस्थापन विद्यालय व्यवस्थापनको अवस्था लेखा प्रणालीको व्यवस्थापन र परिचालन आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन आर्थिक लेखा परीक्षण सामाजिक परीक्षण सूचनाका हक गुनासो सुनुवाई अनुगमन र मूल्यांकन क्षमता विकास तथा चुनौती र अवसरहरुलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन र व्यवस्थापनका लागि काममा पारदर्शिता उत्तरदायी जिम्मेवारी समता समावेशिता कानुनी शासनको परिचालन र व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
सुशासन कार्यान्वयनको सुरुवातको तहमा स्थानीय सरकार र विद्यालयहरू रहन्छन विद्यालय व्यवस्थापन समिति शिक्षक अभिभावक सङ्घ प्रधानाध्यापक शिक्षक तथा कर्मचारीहरू को भूमिका सुशासन प्रक्रियामा महत्वपूर्ण रहेको हुन्छ। स्थानीय तहले शैक्षिक योजना निर्माण गर्न त्यसलाई कार्यान्वयन गर्न विद्यालयहरूलाई सूचना र सञ्चारको प्रवाह गर्न विभिन्न प्राविधिक सहायता पुर्याउन सहयोग गर्दछ ।
विद्यालय व्यवस्थापन समिति सुशासन र कार्यान्वयनको प्रमुख प्रशासनिक र व्यवस्थापकीय भूमिकामा रहेको हुन्छ। कार्यक्रमहरूलाई न्यायोचित वितरण गर्ने शैक्षिक गतिविधिहरूलाई नियमअनुसार मार्गदर्शन गर्ने स्रोत र साधनको व्यवस्थापन गर्ने समुदायसँग सहकार्य गरी आवश्यकताको परिपूर्ति गर्ने काम गर्दछ समुदायप्रति विद्यालयलाई जवाफदेही बनाउने र बढाउने काम गर्दछ । समुदाय र विद्यालय बीचको सम्बन्ध सुदृढ गर्ने कार्य पनि विद्यालय व्यवस्थापन समितिको रहन्छ गुणस्तरीय शिक्षाको व्यवस्थापन गर्नु विद्यालय सुशासनको मूल मर्म हो ।

६.१.२ स्थानीय तहमा शिक्षाको वर्तमान संस्थागत संरचना

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा आधारभूत शिक्षा माध्यमिक शिक्षा उच्च शिक्षा सामुदायिक सिकाई केन्द्र गुरुकुल संस्कृत शिक्षा जस्ता सिकाईका अवसरहरू विकास र विस्तार गर्नको लागि संस्थागत तथा क्षमता विकासको सुशासन प्रवर्द्धन गरेको पाइन्छ स्थानीय तहमा रहेका वडा कार्यालय विद्यालय समुदाय नगरकार्यपालिका शिक्षाको वर्तमान संस्थागत संरचनाको विकास र विस्तार गर्न लागेको देखिन्छ । कोभिड(१९ जस्ता महामारीको अवस्थामा अनलाइन शिक्षा घुम्ती सिकाई जस्ता कार्यक्रमहरू देउमाई नगरपालिकाबाट सञ्चालन भएका त्यस्तै शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि नगर अनुदान शिक्षक व्यवस्थापन छात्रवृत्ति विज्ञान विषयका कक्षा सञ्चालन खेलकुदका कार्यक्रम सञ्चालन स्थानीय पाठ्यक्रम हाम्रो देउमाई निर्माण गरी सुशासन तथा व्यवस्थापन गरेको पाइन्छ ।

६.१.३ स्थानीय तह ऐन कार्यविधि तथा मापदण्डको विकासको अवस्था

देउमाई नगरपालिकाको शिक्षा विनियमावली विज्ञको समूहमा छलफल गराई निर्माण गरिएको भएपनि सङ्घ र प्रदेशसँग सम्बन्धित रहेका नियमहरू निर्माण भइ नसकेको अवस्थाले गर्दा नगर कार्यपालिकाको व्यवस्थापिकाले स्वीकृत नगरेको अवस्थामा हाल कार्यान्वयनमा आएको छैन।
हालसम्म कार्यविधि निर्माण गरी कार्यान्वयनमा आएका
१ क्याम्पस अनुदान कार्यविधि
२ विज्ञान विषय सञ्चालन अनुदान कार्यविधि
३ नगर प्रमुख छात्रवृत्ति वितरण कार्यविधि
४ शिक्षक सम्मान कार्यविधि

६.१.४ वार्षिक बजेट निर्माण स्वीकृत र कार्यान्वयन

शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाबाट प्रत्येक वर्ष शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित वार्षिक बजेट नियम अनुसार निर्माण गरी नगरसभाबाट पारित र स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गरिँदै आएको छ।

६.१.५ स्थानीय तह तथा विद्यालय जनशक्तिको उपलब्धता र व्यवस्थापन

देउमाई नगरपालिकाको शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाबाट अपुक जनशक्ति व्यवस्थापनको प्रयोजनको लागि ओएनएम सर्भे गराई दरबन्दी निर्माण गरिएको छ विभिन्न तहमा स्थानीय अनुभवी शिक्षकहरूमध्ये चार जनालाई शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख देखि अन्य कर्मचारीको रुपमा काजमा खटाई जिम्मेवारी

दिइएको छ नगरपालिकाको आफ्नै स्रोतबाट तलब भत्ता व्यवस्थापन गर्ने गरी एक जना कम्प्युटर अपरेटर र दुईजना खेलकुद कर्मचारी साथै एकजना नृत्य प्रशिक्षक समेतको व्यवस्थापन गरिएको छ ।

बालविकास शिक्षकमा ८३ शिक्षकको व्यवस्थापन गरिएको छ । आधारभूत तह कक्षा १ देखि ५ सम्ममा एक शिक्षक बराबर विद्यार्थी हुनेगरी व्यवस्थापन भएको छ आधारभूत तह कक्षा ६ देखि ८ र माध्यमिक तह कक्षा ९ र १० का लागि कतिपय विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको अभाव छ। माध्यमिक तह कक्षा ११ १२ मा विद्यार्थी अनुपातमा विषयगत शिक्षक र दरबन्दी न्यून छ। विद्यालय र शिक्षकहरू को अनुगमन अवलोकन र मूल्याङ्कन प्रक्रियाका लागि जनशक्ति अभाव रहेको छ।

६.१.६ विद्यालय व्यवस्थापनको अवस्था

शिक्षा नियमावलीको दफा १२ अनुसार विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन गरी विद्यालयको भौतिक शैक्षिक प्रशासनिक व्यवस्थापनको जिम्मेवारी भए नभएको अनुगमनको व्यवस्था भएको छ। शिक्षक अभिभावक संघ गठन विद्यालय सुधार योजना निर्माण भवन शौचालय डेक्सबेन्च जस्ता भौतिक अवस्था र शैक्षिक अवलोकन अनुगमन र सुधारका लागि पृष्ठपोषणको सुरुवात भएको छ।

६.१.७ लेखा प्रणाली व्यवस्थापन र परिचालन

देउमाई नगरपालिकामा लेखा प्रणाली व्यवस्थापन आर्थिक प्रशासन शाखाले गर्दछ। विद्यालय स्तरको आधारभूत तहमा प्रधानाध्यापक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष तथा माध्यमिक तहमा प्रधानाध्यापक र लेखा हेर्ने कर्मचारीको संयुक्त दस्तखतबाट बैंक खाता सञ्चालन गर्ने व्यवस्था रहेको छ। यस नगरपालिकाले प्रत्येक वर्ष विज्ञ समूह बोलाई विद्यालय लेखा कार्यविधि सम्बन्धी तालिमको व्यवस्थापन गरेको छ। दोहोरो लेखा प्रणाली अनुसार श्रेष्ठ राख्ने र बहुचर गर्ने प्रणालीको व्यवस्थापन गरेको छ। क्अजयर्या बअअयगलतष्लन कथकतभ क्ब्व प्रणालीबाट लेखा राख्ने कार्यको सुरुवात हालसम्म गर्न सकिएको छैन। शिक्षा नियमावली अनुसार १० प्रकारका खाताहरू सञ्चालन गर्न सकिएको छैन। केही विद्यालयमा बाहेक अधिकांश विद्यालयहरूमा वार्षिक बजेट निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न सकिएको छैन।

६.१.८ आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन

क। नेपाल सरकारको अनुदान रकम

ख। प्रदेश सरकारबाट प्राप्त रकम

ग। स्थानीय सरकारबाट प्राप्त अनुदान रकम

घ। विद्यालयको आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम

ङ। चन्दा दान दातव्यबाट प्राप्त भएका रकमहरू

माथि उल्लेखित शीर्षकबाट प्राप्त हुने रकमबाट विद्यालयका शैक्षिक भौतिक र प्रशासनिक लगायत खेलकुद र अतिरिक्त क्रियाकलाप जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरिएको छ।

६.१.९ आर्थिक लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण

देउमाई नगरपालिकाबाट सबै विद्यालयहरूको आर्थिक लेखा परीक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाले विद्यालयको वार्षिक लेखा परीक्षणका लागि मान्यता प्राप्त लेखा परीक्षणहरूको आवेदन खुलाइ प्राप्त आवेदकहरूमध्येबाट लेखा परीक्षणहरू छनोट गरी आर्थिक लेखा परीक्षण गर्ने गरिएको छ। विद्यालयमा भएका सम्पूर्ण गतिविधिहरू सार्वजनिककरण गर्नका लागि नियम अनुसार सामाजिक लेखा परीक्षण गर्ने समिति गठन गरी सबै विद्यालयहरूबाट आर्थिक लेखा परीक्षण र सामाजिक परीक्षणको प्रमाणित प्रति शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखामा अभिलेखका लागि राखिने गरिएको छ।

६.१.१० सूचनाको हक सम्बन्धी व्यवस्था र गुनासो सुनवाई संयन्त्र
देउमाई नगरपालिकाले सूचना सम्प्रेषणका लागि आफ्नो वेबसाइटबाट सूचना सम्प्रेषण गरी आम समुदायलाई सुसुचित गराउँदै आएको छ। गुनासो सुनवाईका लागि संयन्त्र निर्माण गर्न सकेको छैन।

६.१.११ सुशासन अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र क्षमता विकासको अवस्था
शिक्षक कर्मचारी र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरूलाई आफ्नो कार्यप्रति उत्तरदायी जिम्मेवार र पारदर्शी बनाउन कानुनको प्रयोग विद्यालय अनुगमन सामूहिक र व्यक्तिगत पृष्ठपोषण दिने गरिएको छ। कर्मचारी हरु तथा प्रधानाध्यापकको कार्यक्षमता विकासको लागि दोहोरो लेखा व्यवस्थापन तालिम, क्ष्भ्क्ष्व सम्बन्धी तालिम, बाल विकास शिक्षकलाई :यलतभककयचष तालिम, नवप्रवेशी शिक्षकहरूलाई कष्टमाइज तालिम आदिको व्यवस्था गरी क्षमता विकास अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू अघि बढाएको छ। आफ्नो नगरपालिका भित्रका आधारभूत तहका शिक्षकहरूका लागि शिक्षकको पेशागत विकास तालिम दिने व्यवस्थापनका लागि योजना निर्माण गरी तालिम केन्द्रको सहकार्यमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको अवस्था छ।

६.१.१२ चुनौती र अवसर

चुनौती

१. दिगो आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन
२.जनशक्तिको व्यवस्थापन
३. भौतिक पूर्वाधार निर्माण
४. निर्माण भएका नीति र कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन
५. शिक्षक कर्मचारीलाई जवाफदेही जिम्मेवारी र उत्तरदायी बनाउन
६. कुशल प्रशासक व्यवस्थापन र नेतृत्व विकास प्रचलित कानुन अनुसार गर्न
७. भूगोल र वातावरण
८. सकारात्मक सोच र चिन्तनको विकास
९. शैक्षिक पहुँच, गुणस्तर , समता र संस्थागत संरचनालाई उपलब्धिमूलक बनाउन

अवसर

१. नेपालको संविधान २०७२ को अनुसूची ८ अनुसारका अधिकारहरूको प्रयोग गर्ने । लदख
२. आफैंले निर्माण गरेको योजना आफैँबाट कार्यान्वयन हुने ।
३. स्थानीय जनशक्ति तथा अन्य स्रोत साधनको उपयोग गर्न।
४. क्षमता विकास तालिम सञ्चालन र व्यवस्थापन ।
५. कार्यसम्पादनमा करार गरी सिकाइलाई नतिजामुखी बनाउन।
६. स्थानीय स्वेत शासन ऐन २०७४ लाई कार्यान्वयन गर्न ।

६.२.२ उद्देश्य
शिक्षा योजना प्रभावकारी कार्यान्वयनको उद्देश्य निम्नअनुसार रहेका छन

१. शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु।
२. शिक्षा योजना कार्यान्वयनको अवस्थालाई मध्यवधि समीक्षा र सुधार गर्नु।

६.२.३ रणनीति

१. तिनै तहको सरकारबाट प्राप्त हुने र जम्मा गरिने रकम सङ्कलन गरी शिक्षाको लागि वार्षिक बजेट तयार गर्ने तथा शैक्षिक कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यकता अनुसार समीक्षा गरी कार्यविधि तथा निर्देशिका तयार कार्यान्वयन र सुधार गर्ने।

२. निर्दिष्ट गरिएका कार्यक्रमहरूको नियमित अनुगमन गर्ने कार्यान्वयनका उपलब्धिहरुलाई मध्यकालीन समयमा (२.५ वर्षमा) समीक्षात्मक विश्लेषण गरी सुधारका लागि पृष्ठपोषण र योजना संशोधन गर्ने।

३. एकीकृत शैक्षिक सूचना विद्यालय सुधार योजना नियमित कार्यान्वयन गर्ने विश्लेषण र सुधार गर्ने

४. विद्यालय व्यवस्थापन समिति शिक्षक अभिभावक संघ नियम अनुसार गठन गरी जिम्मेवार बनाउने तथा अभिभावक बुद्धिजीवी विषय विज्ञ आदिको विद्यालयमा अर्थपूर्ण सहभागिता गराउने।

५. प्रधानाध्यापकको कामलाई जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाई खरिद प्रक्रिया कामको सार्वजनिककरणलाई प्रोत्साहन गर्दै कक्षाकोठामा बिताउने समय शिक्षण कौशलता जवाफदेहिताका लागि शिक्षक कर्मचारीका लागि निश्चित मापदण्ड तयार गर्ने ।

६.२.४ प्रमुख नतिजा तथा उपलब्धिहरू

योजना कार्यान्वयनबाट हासिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू निम्नअनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

१. शिक्षा योजना प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुनेछ ।

२. शिक्षा योजनाको मध्यकालीन समीक्षा भई पृष्ठपोषण सुधार भएको हुनेछ ।

६.२.५ नतिजा तथा परिणात्मक लक्ष्य

शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल हुने मुख्य नतिजाहरूलाई निम्न तालिकाबाट उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य पाँच वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा	जम्मा	
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम कार्यविधि निर्माण र प्रयोग	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	विद्यालय
२	एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सुदृढीकरण	आवश्यकता अनुसार	१	१	१	१	१	५	१०	विद्यालय
३	विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अध्यावधिक	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
४	योजना कार्यान्वयनको समीक्षा र सुधार	मध्यावधि	–	-	१	–	–	१	२	
५	नगर शिक्षा योजना निर्माण	पटक	–	१	–	–	–	१	२	
६	खरिद तथा वित्तीय व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

७	शिक्षकको कक्षा कोठामा बिताउने समय र मापदण्डको तयारी	आवश्यकता अनुसार दैनिक							
८	शैक्षिक गुणस्तर सुधार सम्बन्धी अन्तरक्रिया	आवश्यकता अनुसार	१	१	१	१	१	५	१०	
९	शिक्षा नियमावली अनुसार का १० प्रकारका खाताको व्यवस्थापन र निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

योजना निर्माणः

६.१.२ उद्देश्यः

शिक्षामा सुशासन व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकाससँग सम्बन्धित निम्न उद्देश्य राखिएको छ ।

१. स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने सक्षम जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु ।
२. जनशक्तिहरुको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।
३. जनशक्तिहरुको कार्यलाई उपलब्धिमूलक, उत्तरदायी र जिम्मेवार बनाउनु ।
४. आवश्यक स्रोतसाधनको दिगो व्यवस्थापन गर्नु ।

६.१.३ रणनीतिः

१. स्थानीय तहमा रहेको शैक्षिक क्षेत्रको तथ्यांक संकलन गरी आवश्यक पर्ने सक्षम जनशक्ति तयार गर्ने ।
२. सन्तुलित रुपमा जनशक्तिको वितरण र व्यवस्थापन गर्ने ।
३. जनशक्तिहरुको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम, गोष्ठि, सेमिनारको व्यवस्थापन र कार्यान्वयन गर्ने ।
४. जनशक्तिहरुको कार्यलाई नतिजामुखी बनाउन विभिन्न सूचक निर्धारण गरी अंकन गर्ने ।
५. उपलब्धिहरुलाई उत्प्रेरित र दिगो बनाउन पुरस्कार र सचेतनामूलक कार्य गर्ने ।
६. प्रधानाध्यापक र विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्षहरुलाई थप जिम्मेवारी बनाइ क्षमता विकास गर्ने ।
७. कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन र कार्य सम्पादन उपलब्धिमुलक बनाउन आवश्यक पर्ने स्रोत साधनको पर्याप्त व्यवस्थापन गर्ने ।
८. शिक्षा क्षेत्रको गुणस्तर अभिबृद्धिको लागि दिगो स्रोत व्यवस्थापन गर्न कोष खडागर्ने ।

६.१.४ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

उपलब्धीः

नगर शिक्षा योजना कार्यान्वयनबाट निम्न उपलब्धिहरु हासिल गर्न सकिनेछ ।

१. देउमाई नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिहरुको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
२. संस्थागत क्षमताको अभिवृद्धि भई जनशक्तिहरुलाई जिम्मेवारी, उत्तरदायित्व र नतिजामुखी बनाउन सहयोग पुग्नेछ ।
३. आवश्यक स्रोतसाधनको दिगो व्यवस्थापन र उपलब्धिमूलक क्षेत्रमा प्रयोग भई कार्यसम्पादन भएको हुनेछ ।

नतिजाः परिमाणात्मक लक्ष्यः

१. आवश्यकताको आधारमा ठीक ठाउँमा ठीक जनशक्तिको व्यवस्थापन हुनेछ ।
२. सबै जनशक्तिहरुमा क्षमता विकास तालिम उपलब्ध हुनेछ ।
३. शैक्षिक संस्था र जनशक्तिहरुको सुशासन कायम गर्ने सूचक तयार गरी नतिजामुखी बनाउन पुरस्कार र सचेतना उपलब्ध गराइनेछ

परिमाणात्मक लक्ष्यः

योजना कार्यान्वयनबाट हासिल हुने मुख्य परिमाणात्मक नतिजालाई निम्नअनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

क्र.सं.	सूचक	आधारवर्ष					
१	माध्यमिक तहका विद्यालयहरुमा प्रचलित कानुन अनुसार प्रधानाध्यापक छनौट	२०८१/०८२	२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६
२	माध्यमिक तहका विद्यालयहरुमा नेतृत्व तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिमप्राप्त प्रधानाध्यापकको संख्या						
३	आधारभूत विद्यालयहरुमा प्रचलित कानुन बमोजिम प्रधानाध्यापक छनौट						
४	आधारभूत तहका विद्यालयहरुमा नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिमप्राप्त प्रधानाध्यापकको संख्या						
५	लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परिक्षण सम्पन्न गर्ने विद्यालयहरुको संख्या						
६	विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघ नियमानुसार गठन भएका विद्यालयहरु						
७	निर्धारण गरिएको सूचकको आधारमा ८० प्रतिशत भन्दा बढी अंक प्राप्त गर्ने शिक्षक कर्मचारीहरुको संख्या						
८	नागरिकबडापत्र, सूचना अधिकारीको व्यवस्था, गुनासो पेटिका व्यवस्थापन र कार्यान्वयन गर्ने विद्यालयको संख्या						
९	विद्यार्थीको पढाइप्रति चासो राख्ने, विद्यालयको सृजनात्मक काममा सहयोग गर्ने वा सहभागी हुने प्रतिअभिभावक वर्षमा कम्तिमा ३ पटक विद्यालयमा आउनेको प्रतिशत						
१०	विद्यालयको गतिविधी समेटी वार्षिक उत्सव गर्ने विद्यालयको संख्या						
११	विज्ञबाट विद्यालयमा गई विद्यालय र शिक्षक कर्मचारीको अवस्थाको अवलोकन गरिने संख्या						

१२	बालमैत्री विद्यालय संचालन गरिएका विद्यालयहरुको संख्या						

६.१.५. प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्यः

स्थानीय तहले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख क्रियाकलाप र वार्षिक लक्ष्यः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिक लक्ष्य ५ वर्षको लागि					जम्मा	भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५			
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	पटक	-	१	-	-	-	१	१	दे.न.पा.
२	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास		-	१	-	-	१	२	२	दे.न.पा.
३	प्रतिवेदन तथा तथ्यांक प्रणालिको सुदृढिकरण	पटक	-	१	-	-	१	२	२	दे.न.पा.
४	कार्यसम्पादन करार गरी नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने	प्रत्येक वर्ष	१	१	१	१	१	५	१०	दे.न.पा. र विद्यालय
५	विद्यालय तथा शिक्षकहरुलाई कार्य सम्पादन एवं स्वमूल्यांकन गर्ने गराउने	प्रत्येक वर्ष	१	१	१	१	१	५	१०	दे.न.पा. र विद्यालय
६	तयारी सूचकको आधारमा विज्ञ टोलिबाट अनुगमन गरी अंक निर्धारण गर्ने	आवश्यकता अनुसार	१	१	१	१	१	५	१०	दे.न.पा. र विद्यालय
७	वातावरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा महामारी सम्बन्धी सेवा र समन्वयका लागि संयन्त्रको विकास	आवश्यकता अनुसार	१	१	१	१	१	५	१०	दे.न.पा. र विद्यालय

६.२. स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयको प्रबन्धः

६.२.१. परिचयः

स्थानीय स्तरमा तयार गरिने शिक्षा योजना कार्यान्वयन गर्ने क्रममा शिक्षा सम्बन्धी बार्षिक योजना निर्माण, बजेट तर्जुमा, कार्यको निर्धारण र कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुगमन र मूल्यांकन जस्ता पक्षहरु आवश्यक पर्दछन् । यी पक्षहरुको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक संरचना, जनशक्ति प्रक्रिया र जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वको आवश्यक पर्दछ । योजना कार्यान्वयनको सन्दर्भमा दिगोपन, प्रभावकारिता, उत्तरदायी, पारदर्शीता, कार्यकुशलता तथा जवाफदेहिता जस्ता पक्षहरुमा ध्यानदिनु पर्दछ ।

६.२.२. वर्तमान अवस्थाः

६.२.२.१. स्थानीय तहमा कार्यरत जनशक्तिको व्यवस्थाः

देउमाई नगरपालिकाको स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयन गर्ने गराउने जनशक्तिहरुमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख सहित ७ जना ...... विद्यालयहरुमा जम्मा .... शिक्षकहरु .... कर्मचारीहरु .... बालविकास सहजकर्ता कार्यरत छन् ।

६.२.२.२. वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनको अवस्थाः

शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाले शाखा प्रमुखको नेतृत्वमा आवश्यक पर्ने प्रधानाध्यापक, शिक्षक र कर्मचारीहरुको सहायता लिएर वार्षिक कार्यक्रमहरुको तर्जुमा गरी वार्षिक कार्यपात्रो निकाली प्रधानाध्यापक बैठकबाट कार्यान्वयन प्रक्तिया अक्षरस गर्ने गरी व्यवस्था गरिएको छ ।

६.२.२.३. कार्यान्वयन संयन्त्र/समितिको अवस्थाः

स्थानीय शिक्षा योजनाको कार्यान्वयन संयन्त्र निर्माण भएको छैन । कार्यान्वयन गर्न गराउन अनुगमन, नियमन गर्ने विज्ञ जनशक्तिहरुको समेत थप गर्न ध्यान दिन आवश्यक छ ।

६.२.२.४. आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापनः

आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन, अनुगमन-नियमन संयन्त्र, सुशासन युक्त विद्यालय स्थापनाको लागि चाहिने बजेट र अन्य स्रोत साधनहरुको व्यवस्थापन गरी कार्यान्वयनको प्रबन्ध मिलाउन आवश्यक छ । अपुग स्रोत साधन देउमाई नगरपालिकाले थप गर्न आवश्यक छ ।

६.२.२.५. ऐन, नियम, कार्यविधि निर्माण र प्रबोधिकरणको अवस्थाः

नेपालको संविधान २०७२, शिक्षा ऐन नियमावली, स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०७४, १६ औ योजना लगायत विभिन्न आवधिक योजना अन्तर्गत रहेका ऐन, नियम र कार्यविधिलाई ध्यान दिएर कार्यान्वयनको प्रबन्ध मिलाउन आवश्यक छ । देउमाई नगरपालिकाले शिक्षा नियमालवीलाई नगरसभाबाट संशोधन सहित पास गर्नुपर्ने देखिन्छ । विज्ञान शिक्षा, नगर छात्रवृत्ति, नगर छात्रा फुटबल, क्याम्पस अनुदान आदि विषयमा बनेको कार्यविधिलाई आवश्यकता अनुसार संशोधन गरी अन्य आवश्यक विषयमा कार्यविधिको निर्माण र प्रबोधिकारण गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

६.२.२.६. चुनौति र अवसरः

चुनौतिः

१. दिगो आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन ।

२. अनुभवी, जिम्मेवारी, जवाफदेही, विज्ञ समुहको छनोट र कार्यान्वयन ।

३. प्रत्येक संस्था र जनशक्तिको अनुगमन, सुचकका आधारमा अंकन, पुरस्कार र सचेतिकरण सम्मको अवस्थामा पुर्याउन ।

४. आवश्यक पर्ने कानुन, कार्यविधि र निर्देशिकाको विकास गर्न ।

अवसरः

१. शिक्षाको पहुँच र गुणस्तरमा सुधार ।

२. क्षमता विकास गर्न र गराउन ।

३. स्थानीय बौद्धिक र प्राज्ञिक जनशक्तिको सदुपयोग ।

४. सबै सरोकारवालाहरुमा जिम्मेवारी, उत्तरदायी, पारदर्शी हुने तथा अपनत्वको विकास ।

५. शिक्षा योजनाको सफल कार्यान्वयन भएमा अन्य शैक्षिक सरोकारका संस्था र व्यक्तिलाई अनुकरण र अनुशरण गर्ने गराउने ।

पाठ - २

परिच्छेद - सात : लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

संवैधानिक एवं कानुनी प्रावधान अनुसार विद्यालय शिक्षामा समतामुलक पहुँच सहितको गुणस्तरिय शिक्षा प्रदान गर्नु तिनै तहका सरकारको साझा दायित्व रहेको छ । यसका लागी आवश्यक स्रोतको पहिचान प्राथमिकिकरण स्रोतको उचित विनियोजन प्रभावकारी कार्यन्वयन अनुगमन तथा मुल्याङ्कन र प्रगति प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ । संवैधानिक व्यवस्था बमोजिम विद्यालय शिक्षाको वितिय व्यवस्थापनमा संघ, प्रदेश र स्थानिय तहको साझेदारी आवश्यक छ । नेपालको संविधान अनुसार स्थानिय तहको वितिय स्रोतका लागी संघिय स्रोतबाट ससर्त अनुदान, समानिकरण अनुदान, समपुरक अनुदान संघिय सरकारबाट स्थानिय तथा प्रदेश तहमा वितिय हस्तान्तरण हुने गरेको छ भने ससर्त अनुदान सम्बन्धित संघिय विषयगत मन्त्रालयले तयार गरेका मापदण्डका आधारमा निर्धारित उदेश्य वा कार्यक्रमको प्रयोजनाका लागी खर्च गर्ने गरि स्थानिय र प्रदेश तहमा वितिय हस्तान्तरण गर्ने अभ्यास रहेको छ । स्थानिय तथा प्रदेश तहले संघिय सरकारबाट हस्तान्तरण हुने उल्लेखित विभिन्न किसिमका अनुदान बाहेक आफ्नै स्रोतमा आधारित बजेट तथा राजस्व बाडफाडबाट प्राप्त हुने बजेटबाट पनि शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । स्थानिय तहले स्रोत प्रवन्धका लागी आन्तरिक ऋण समेत उठाउन पाउने व्यवस्था पनि रहेको छ । तर देउमाई नगरपालिकाले हाल सम्म आन्तरिक ऋण लिइएको छैन र ऋण लिने कुनै योजना पनि छैन । शिक्षामा आवश्यक पर्ने वितिय स्रोत कहाँबाट जुटाउने कुन कुन क्षेत्रमा स्रोतको विनियोजन गर्ने विनियोजित स्रोतको प्रभाह कसरी गर्ने र उपलब्ध स्रोतको उपयोग ठाँउबाट गर्ने भन्ने विषयलाई यस परिच्छेदमा स्पष्ट शब्दमा विष्लेशण गरिएको छ । ऐ

यस परिच्छेदमा परिच्छेद ३ का मुख्य उपक्षेत्रहरू, प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा, आधारभुत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम र अनौपचारिक शिक्षा र आजिवन सिकाई अन्तर्गत प्रस्ताव गरिएका कृयाकलापका लागि साथै परिच्छेद ४ का अन्तरसबन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू क्रमश पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाई सामाग्री तथा मुल्याङ्कन, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, शैक्षिक समता र समावेशीकरण, विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम, विद्यालय सुरक्षा, विपद न्युनिकरण तथा उत्थानशीलता, विद्यालय भौतिक पुर्वधार विकास, विद्यालयमा सुचना तथा सञ्चार प्रविधि अन्तर्गत निर्धारण गरिएका प्रस्तावित क्रियाकलापका लागि एंव परिच्छेद ५ मा उल्लेखित देउमाई नगरपालिका संग सम्बन्धित अन्य उपक्षेत्रहरू निर्धारण गरि यस अन्तर्गत निर्धारण गरिएका प्रस्तावित कृयाकलापका लागि बजेट अनुमान, प्रक्षेपण स्रोतको पहिचान र व्यवस्थापनको योजना निर्माण गरिएको छ । स्रोतको पहिचान र विश्लेषण गर्दा संघिय सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानिय सरकार र अन्य संघ संस्थाबाट प्राप्त हुने बजेटको अनुमान गरि कार्यन्वयन हुन सक्ने कार्यक्रमलाई प्राथमिकिकरण गरीएको छ ।

७.१ वर्तमान अवस्था

देउमाई नगरपालिकामा निम्न लिखित विषय क्षेत्रमा शिक्षामा लगानी र स्रोत व्यवस्थापनको अवस्था रहेको छ।

७.१.१ शिक्षामा लगानी (संघ) देउमाई नगरपालिकामा संघिय स्रोतबाट ससर्त अनुदान र समपुरक अनुदानमा वितिय हस्तान्तरण हुने गरेको छ भने ससर्त अनुदान सम्बन्धित संघिय विषयगत मन्त्रालयले तयार गरेका मापदण्डका आधारमा निर्धारित उदेश्य वा कार्यक्रमको प्रयोजनको लागि खर्च गर्ने गरि स्थानिय तहमा वितिय हस्तान्तरण गर्ने अभ्यास रहेको छ । सोहि बमोजिम देउमाई नगरपालिकामा खर्च गर्ने गरीएको छ ।

७.१.२ प्रदेश :- प्रदेश तहबाट दुइ प्रकारका बजेट प्राप्त हुन्छ । स्थानिय तहलाई प्राप्त हुने अनुदान र प्रदेशकै कार्यक्रम वा योजनाहरू देउमाई या सम्बन्धित स्थानिय तह भित्र सम्पन्न् हुने कार्यक्रमको लागी प्राप्त हुने बजेट प्रदेश सरकार बाटै निर्णय भई कार्यन्वयन हुने योजनाहरूमा स्थानिय तहले सहजिकरण वा माध्यम निकायको रूपमा मात्र काई गर्दछ र ती सबै कार्यक्रमहरू प्रदेश सरकार प्रति लक्षित हुन्छन तर देउमाईलाई प्राप्त हुने प्रदेश

अनुदान रकम देउमाईको वार्षिक निति कार्यक्रममा तोकिएका योजनाहरूमा खर्च हुने गर्दछ । यसमा देउमाईको स्व विवेक अधिकार रहन्छ । प्रदेशबाट प्राप्त हुने रकमलाई शिक्षा क्षेत्रमा बढि भन्दा बढि खर्च गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

७.१.३ स्थानिय तहको स्रोत :- स्थानिय सरकार संचालन ऐनले दिइएको अधिकार बमोजिम संघ तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान बाहेक आफ्नै स्रोतमा आधारित बजेट तथा राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्तहुने बजेटबाट पनि शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने गरेको छ । देउमाईको आफ्नै आन्तरिक स्रोतबाट शिक्षा क्षेत्रमा सबै भन्दा बढि प्रतिशत लगानी गरिएको छ । जस्तै आ. व. २०८१/०८२ मा कुल आम्दानी ५ करोड रहेकोमा ४ करोड ४२ लाख १२ हजार रूपैया चालु खर्च प्रकृतिको रकम र १६ लाख ५० हजार ५ सय पुजिगत प्रकृतिको रकम शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन भई कार्यान्वयनको कममा छ । जुन रकम ८०% भन्दा माथि हुन आउछ यति धेरै प्रतिशत रकम विभिन्न विद्यालयमा ४० जना भन्दा बढि शिक्षकहरू नगर अनुदानको रूपमा कार्यरत छन । सतहि रूपमा हेर्दा शिक्षक अभाव भएका विद्यालयमा शिक्षक आपुर्ति गर्दा विद्यालय संचालन गर्ने तत्काल सहज देखिएपनि स्थानिय सरकारलाई ठुलो भयभार थप भएको छ । शिक्षक नियुक्तिको प्रवन्ध गर्ने जिम्मेवारी संघिय सरकारको रहेकोले, संघिय सरकारलेनै गर्नुपर्ने र हाल खर्च भइरहेको स्थानिय शिक्षा क्षेत्रको बजेट नघटाई गुणस्तर वृद्दि गर्ने जस्तै शिक्षक तालिम, शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्थापन, शिक्षक सम्मान तथा प्रोत्साहन, विद्यार्थी सम्मान तथा प्रोत्साहन, छात्रवृत्ति, शिक्षक कल्याणकारी कोष, पाठ्यान्तर अतिरिक्त क्रियाकलाप आदि क्षेत्रमा विनियोजन गरि गुणस्तरिय शिक्षामा जोड दिनुपर्ने देखिन्छ । डिजिटल देउमाईको लक्ष्य अनुरूप 'डिजिटल कक्षाकोठा' निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

७.१.४ विगत ५ वर्षमा स्थानिय तहले शिक्षा क्षेत्रमा गरेको लगानीको विश्लेषण :- देउमाई नगरपालिकाले आफ्नो कार्यभार सम्हाले देखि नै आफुलाई प्राप्त हुन आउने संघ र प्रदेश सरकारका ससर्त अनुदानहरू वा अन्य अनुदान र स्थानिय राजस्वबाट प्राप्त बजेटलाई एउटै वास्केट(Basket) मा राखि आफ्नो निति कार्यक्रम अनुसार खर्चको बाँडफाँड तथा विनियोजन गरि योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । विगत ५ वर्षमा यस नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा गरेको लगानी यस प्रकार छ ।

आर्थिक वर्ष २०७७/०७८

संघिय सरकारबाट प्राप्त बजेट :-

- आधारभुत तह - ११ करोड ५७ लाख
- माध्यमिक तह - ३ करोड २४ लाख
- विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम - ६ करोड ६५ लाख ८० हजार
- राष्ट्रपति खेलकुद - १ लाख

प्रदेश सरकारबाट :- आर्थिक वर्ष ०७७/०८८ मा प्रदेश सरकारबाट शिक्षा क्षेत्रका लागि कुनै रकम प्राप्त नभएको ।

स्थानिय सरकार ०७७/०७८

चालु प्रकृतिको बजेट - ४८ लाख ९० हजार

पुजीँगत प्रकृतिको बजेट - ५० हजार

संघिय सरकारबाट प्राप्त बजेट तोकिएका शिर्षकहरूमा खर्च गरिएको र प्रदेश सरकारबाट आएको बजेट तोकिएकै शिर्षकमा खर्च गर्ने गरिएको तथा स्थानिय सरकारको बजेट निति कार्यक्रममा उल्लेखित कार्यक्रमहरूमा खर्च गरिएको छ । सबै प्रकारका विनियोजित बजेटको खर्चको प्रकृति ९८ प्रतिशत भन्दा माथि रहेको छ । यो आर्थिक वर्षमा स्थानिय तहको कुल बजेटको २८.०२ प्रतिशत शिक्षामा लगानी भएको छ ।

आर्थिक वर्ष २०७८/०७९

संघिय सरकारबाट

- आधारभुत तह - ११ करोड ९० लाख १४ हजार

- माध्यमिक तह - ३ करोड २८ लाख
- विद्यालय शिक्षा योजना - ५ करोड २७ लाख २८ हजार
- राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार - १ करोड ९ लाख ५० हजार
- राष्ट्रपति खेलकुद - १ लाख
- विशेष अनुदान - ९१ लाख

प्रदेश सरकारबाट २०७८/०७९
५ लाख ३५ हजार
स्थानिय सरकार ०७८/०७९
३ करोड ७३ लाख १० हजार - चालु प्रकृतिको
१० लाख - पुजीगत प्रकृतिको

आर्थिक वर्ष २०७८/०७९ मा देउमाई नगरपालिकाको कुल बजेटको २८.६५ प्रतिशत लगानी शिक्षा क्षेत्रमा गरिएको र ९८ प्रतिशत भन्दा बढि खर्च भएको देखिएको छ । जुन क्षेत्रका लागि विनियोजित बजेट त्यहि क्षेत्रमा खर्च गरिएको विषयान्तर गरिएको छैन । गत आर्थिक वर्ष भन्दा ०.६३ प्रतिशत शिक्षामा लगानी वृद्दि गरिएको छ ।
आर्थिक वर्ष ०७९/०८०
संघिय सरकारको बजेट

- आधारभुत तह - १३ करोड ५६ लाख ६० हजार
- माध्यमिक तह - ३ करोड ४४ लाख
- विशेष अनुदान - १ करोड
- राष्ट्रपति खेलकुद - १ लाख
- - ५ करोड २६ लाख ५२ हजार
- राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम - ८८ लाख

प्रदेश सरकार २०७९/०८०
१० लाख रूपैया

स्थानिय सरकार
४५ लाख ३० हजार (चालु प्रकृतिको)
८० हजार - पुजीगत (प्रकृतिको)

आर्थिक वर्ष ०७९/०८० मा स्थानिय सरकार देउमाईको कुल बजेटको ३३.९१% लगानी शिक्षा क्षेत्रमा गरिएको जुन अघिल्लो आर्थिक वर्ष भन्दा ५.२६% वढि विनियोजन गरि ९८% भन्दा माथि खर्च गरिएको छ ।

आर्थिक वर्ष २०८०/८१
संघिय सरकारबाट

- विशेष अनुदान - ७५ लाख
- आधारभुत तह - १४ करोड ८० लाख
- माध्यमिक तह - ३ करोड ८२ लाख
- विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना - ४ करोड ४३ लाख
- प्राविधिक शिक्षा - ७ लाख

- राष्ट्रिय खेलकुद परिषदमा - १ लाख

प्रदेश सरकार २०८०/८१

- मंगलबारे बहुमुखि क्याम्पसको लागी - ७ लाख
- विद्यालयलाई - १४ लाख (कुल जम्मा २१ लाख)

स्थानिय सरकार ०८०/०८१

- ३ करोड ८३ लाख ३० हजार - चालु प्रकृतिको
- ४ लाख ८० हजार - पुजीगत प्रकृतिको

यस आर्थिक वर्ष ०८०/०८१ मा स्थानिय सरकारको कुल बजेटको ३८.८५% लगानी शिक्षा क्षेत्रमा गरिएको जुन अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा ४.९४% वढि हो जसलाई ९८% भन्दा बढि खर्च गरिएको छ ।

आर्थिक वर्ष २०८१/०८२

संघिय सरकार

- विद्यालय शिक्षा - ४ करोड ४१ लाख ८९ हजार
- आधारभुत शिक्षा (सबैका लागी शिक्षा) - १४ लाख ९५ हजार ५६
- माध्यमिक तह - ३ करोड ८० लाख ४० हजार
- प्राविधिक शिक्षा - ७ लाख
- विशेष अनुदान - ५० लाख (जीतपुर मा. वि.)

प्रदेश सरकार

- मंगलबारे वहुमुखि क्याम्पस - ४ लाख
- विद्यालय खेल मैदान निर्माण - १५ लाख

स्थानिय तह

- ४ करोड ४२ लाख १२ हजार - चालु
- १६ लाख ५० हजार ५ सय - पुजीगत

यो आर्थिक वर्ष ०८०/०८१ मा स्थानिय तह देउमाईको कुल बजेटको ३७.७६% लगानी शिक्षा क्षेत्रमा छ जुन अघिल्लो आ. व. भन्दा १.०९% कमि हो जसलाई सतप्रतिशत खर्च गर्ने लक्ष्य राखी कार्यान्वयन भइरहेको छ ।

विगत ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्रको लगानी लाई हेर्दा देउमाई नगरपालिकाको कुल बजेटको ३८.८५% (विगत ५ वर्षको उच्च अंक) सम्म रकम विनियोजन गरि खर्च गरिएको देखिएता पनि अधिकांश बजेट शिक्षकको तलव भत्तामा खर्च भएको तर गुणस्तर वृद्दिका लागि आवश्यक पर्ने अन्य धैरै पक्षमा आवश्यक बजेट विनियोजन गरिएको छ । देउमाई नगरपालिका भित्रका विद्यालयले उत्पादन गरेका विद्यार्थी विश्व बजारमा विकाउन अझै लगानी वृद्दि गर्न र गुणस्तरियताको समयानुकुल परिभाषित गरि सुक्ष्म विश्लेषण गर्दै कार्यान्वयनमा जोड दिइनेछ । हालसम्म यस पालिकालाई कुनै राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संघ संस्था वा व्यक्तिबाट सहयोग जुटेको छैन । त्यसैले लगानी प्रवन्धका लागि संघ संस्था वा व्यक्ति संग स्थानिय तहले सम्वन्वय गरी लगानीको वातावरण सिर्जना गरिने छ । जसले समग्र पालिकाको शैक्षिक अवस्था सुदृढ हुने र लगानी कर्ताको अपनत्व बढ्न गई गुणस्तर वृद्दि हुने निश्चित छ ।

७.१.५ विभिन्न संघ संस्थाबाट शिक्षा क्षेत्रमा भएको लगानीको अवस्था तथा कार्यक्रमको विवरण :- हालसम्म स्थानिय तह देउमाईलाई कुनै राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संघ संस्थाहरूले लगानी गरेको छैन । केहि निजि संघ संस्था व्यक्तिहरूले पालिका स्तरमा नभई विद्यालय स्तरमा विद्यार्थीहरूलाई शैक्षिक सामग्री, खेलकुद सामग्री,

न्यानो कपडा आदि वितरण गरेको छ । आगामी आर्थीक वर्षहरूमा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संघ संस्था संग सम्वन्वय गरि लगानी गर्ने अवस्था सिर्जना गरिने छ ।

७.१.६ स्थानिय तहले शिक्षामा लगानी प्रवर्दनका लागि गरेका असल अभ्यास स्थानिय तह देउमार्य नगरपालिकाले संघ प्रदेशबाट प्राप्त विभिन्न अनुदानकन अतिरिक्त आफ्नै स्रोतमा आधारित बजेट तथा राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने बजेट बाट पनि शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गरेको छ । उक्त लगानी प्रवर्दनका लागि यस पालिकाले गरेका असल अभ्यास निम्नानुसार छन ।

- अंग्रेजी, गणित, विज्ञान, कम्प्युटर शिक्षणको लागी नगर शिक्षकको व्यवस्था
- वालविकास शिक्षकको लागि मासिक ५ हजारका दरले तलव भत्ताको व्यवस्था गरिएको
- आधारभुत तह संचालित विद्यालयलाई कम्प्युटर, फोटोकपि, प्रिन्टर र इन्टरनेटको व्यवस्था गरिएको
- विद्यालयहरूमा विज्ञान प्रयोगशाला, ICT LAB को व्यवस्था गरिएको
- पालिका भित्रका संथागत विद्यालयहरूलाई समेत शैक्षिक सामग्रीहरू विज्ञान सामग्री, खेलकुद सामग्री वितरण गरिएको
- वालविकास तह देखी माध्यमिक तह सम्मका शिक्षकहरूका लागि क्षमता विकास तालिम संचालन गरिएको
- विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा लेखा कर्मचारीहरूलाई लेखा व्यवस्थापन सम्बन्धि तालिम संचालन गरिएको
- संगित वाध्यवादन तथा खेलकुद सम्बन्धित शिक्षकलाई तालिम साथै विद्यालय स्तरमा खेलकुद प्रशिक्षण
- भौतिक तर्फ शौचालय भवन निर्माण, मर्मत, रङरोगन, जस्तापाता, वितरण, खेल मैदान स्तरोन्नती, खानेपानी तथा सरसफाई कार्यक्रम संचालन गरिएको
- माध्यमिक तहमा विद्यालय स्वास्थ्यकर्मी व्यवस्था गरिएको
- सिकाई उपलब्धिको आधारमा, कार्य सम्पादनको आधारमा, प्र. अ., शिक्षक, विद्यार्थी सम्मान तथा प्रोतसाहन गरीएको
- विद्यालय सामुहिक सुपरीवेक्षण हरेक वर्ष गरीएको
- नगरीस्तरिय खेलकुद प्रतियोगिता संचालन गरिएको
- स्काउट सम्बन्धि विविध गतिविधि संचालन गरीएको
- आ. तहको स्थानिय विषयको पाठ्यक्रमको निर्माण तथा पाठ्यपुस्तक लेखन कार्य सम्पन्न गरि लागु गरिएको

७.१.७ अवसर

- स्थानिय आवश्यकता अनुसार शिक्षामा लगानी गर्ने
- आवश्यकताको प्राथमिकिकरण पहिचान गर्ने
- पालिकालाई एक शैक्षिक गन्तव्यको रूपमा विकास गर्ने
- आवश्यकतामा आधारित राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय संघ संस्था संग लगानीको वातावरण शिर्जना गर्ने
- स्थानिय स्रोत साधनको समुचित परिचालन गर्ने
- स्रोत तथा लगानी प्रक्षेपण गर्ने अवसर
- वितिय गतिविधिलाई पारदर्शी, जवाफदेही र सरलीकृत गरि वितिय सुसाशन कायम गर्ने
- शिक्षा क्षेत्रमा लगानी वृद्धि र दिगो श्रोत व्यवस्थापन गर्ने
- तीन तहका सरकारलाई शिक्षामा लगानीको लागि जिम्मेवार बनाउनु शिक्षालाई व्यापारिक नभई सेवामूलक व्यावसायको रूपमा विकास गर्ने
- आधुनिक प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइ संचालन गर्ने आवश्यक स्रोतको व्यावस्था गर्ने
- शिक्षामा समता र समावेशिता सुनिश्चत गर्दै विपन्न, सुविधा विहिन, अपाङ्ग, कठिन परीस्थीतिका वालवालिकाको पहुच, सहभागीता बृद्धि गर्न पर्याप्त लगानी गर्ने

७.२ उदेश्य :- शिक्षामा लगानी र स्रोत व्यवस्थापन संग सम्बन्धित स्थानिय तह देउमाई नगरपालिकाका उदेश्य निम्नानुसार छन

- लगानी र स्रोत व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता ल्याउनु

- वितिय स्रोतको समुचित प्रयोग गर्नु
- स्थानिउ स्रोत साधनको परिचालन गर्नु
- स्थानिय व्यक्ति संघ संस्थालाई शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गर्न आकर्षक गर्नु
- निर्धारित स्थानिय शिक्षाका लक्ष्य किटान गरि गुणस्तरिय प्रतिफल प्राप्तिमा जोड दिनु
- शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु
- योजनामा समावेश भएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वितिय स्रोत पहिचान गर्नु
- उपलब्ध स्रोतको आधारमा कार्यक्रमको प्रथमिकता निर्धारण गरि कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु
- नगर शिक्षा सहयोग कोषको स्थापना गरी शैक्षक लगानीमा जोड दिनु
- शैक्षिक विकासका लागि सरोकारवालाहरूलाई अभिप्ररित गरि संस्थागत तथा व्यक्तिगत रूपमा सहयोगका लागि विशेष संरचना निर्माण गरि कोष स्थापना गर्ने
- वित्तीय अनुशासन कायम गर्ने
- लगानी बृद्धि गर्ने र दिग ो स्रोत व्यावस्थापन गर्ने
- प्रविधि मैत्री शिक्षक कृयाकलाप संचालनलाई प्राथमिकता दिने

७.३ रणनिति :- उल्लेखित उदेश्य हासिल गर्नको लागि स्थानिय तह देउमाई नगरपालिकाले अपनाउने रणनितिहरू निम्नानुसार छन :-

- संघिय र प्रदेश सरकारको लगानीको अनुपातमा स्थानिय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट शिक्षामा लगानीमा वृदि गर्ने
- विद्यालय शिक्षामा पहुँच सहभागिता एंव गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानी प्रभावकारिता बढाउने
- वार्षिक रूपमा कुल बजेटको ४५% वजेट शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमको लागि व्यवस्था गर्ने
- शिक्षामा निजि तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई उचित नियमनका साथ प्रोतसाहन तथा प्रवर्दन गर्ने
- मापदण्दका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्दति अवलम्बन गर्ने
- वितिय व्यवस्थापन सम्बन्धमा सुधार ल्याई वितिय कार्यकुसलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई सवल बनाउने
- लागत साझेदारीमा आधारित कार्यक्रम संचालन गर्ने

७.४ स्थानिय तह देउमाई नगरपालिकाले निर्माण गरेको नगरशिक्षा योजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल हुने मुख्य उपलब्धि तथा नतिजा निम्नानुसनर छन :-

- शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने
- वितिय कार्यकुसलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तर दायित्व सुदृढ भएको हुने छ ।
- लगानी र स्रोत व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता हुनेछ ।
- स्थानिय स्रोत र साधनको समुचित प्रयोग भएको हुनेछ ।
- वितिय लक्ष्य प्राप्त भई गुस्तरिय प्रतिफल प्राप्त भएको हुनेछ ।
- प्राप्त वितिय स्रोत पहिचान भई कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रभावकारी भएको हुनेछ ।
- कार्यक्रमको प्राथमिकिकरणले वितिय लगानी सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
- नगर शिक्षा कोषको स्थापना भई शैक्षिक लगानीमा वृद्दि भएको हुनेछ ।
- शैक्षिक सरोकारवालाहरूलाई शिक्षा विकासका लागि अभिप्रेरित गराइनेछ र विशेष संरचना निर्माण गरि कोषको स्थापना गरिनेछ ।

७.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

१. प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा (संघिय सरकारका लागि प्रस्ताव)

क.स.	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष ०८१/०८२	आ.व. ०८२/०८३	आ.व. ०८३/०८४	आ.व. ०८४/०८५	आ.व. ०८५/०८६	पाँच वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
१	प्रारम्भिक वालविकास सहजकर्ता पारिश्रमिक	१०६६०००।	१०९७८००।	११३०९१९४।	११८७४६५४।	१२४६८३८७	५७२९२०३४।	११४५८४०६९।
२	प्रति विद्यार्थी लागत	३३७५००।	३४४२५०।	३५११३५।	३५८१५८।	३६५३२१।	१७५६३६४।	३५१२७२८।
३	सहयोगी कार्यकर्ता पोशाक	८२००००।	८३६४००।	८५३१२८।	८७०१९०।	८८७५९४।	४२६७३१२।	८५३४६२४।
४	दिवा खाजा	१८२२५००।	२००४७५०।	२२०५२२५।	२४२५७४८।	२६६८३२२।	१११२६५४५।	२२२५३०९०।
५	कार्यक्षमता अभिवृद्धि	०	५००००।	७००००।	९००००।	११००००।	३१००००।	६२००००।
	जम्मा	४०४६०००	४७८३२००।	१४७८८६८२	१५६१८७५०	१६४९९६२४।	७४७५२२५५।	१४९५०४५११।

२. आधारभूत शिक्षा (संघिय सरकारका लागि प्रस्ताव)

क.स.	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष ०८१/०८२	आ.व. ०८२/०८३	आ.व. ०८३/०८४	आ.व. ०८४/०८५	आ.व. ०८५/०८६	पाँच वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
१	शिक्षक तलव भत्ता	१४९५५६०००।	१६४५११६००।	१८०९६२७६०।	१९९०५९०३६।	२१८९६४९४०।	९१३०५४३३६।	१८२६१०८६७२।
२	विद्यालय कर्मचारी तलब	५००००।	५५००००।	६०५०००।	६६५५००।	७३२०५०।	३०५२५५०।	६१०५१००।
३	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक	१६७८१०२·२।	१७२८४४५।	१७८०२९८।	१९५८३२८।	२०१७०७८।	९१६२२५१।	१८३२४५०२।
४	दिवा खाजा(१-५)	४०६३५००।	४४६९८५०।	४९१६८३५।	५४०८५१८।	५९४९३७०।	२०७८५१७०।	४१५७०३४०।
५	विद्यालय संचालन	२३२००००	२५५२००	२८०७२००	३०८७९२	३३९६७१२।	१४१६३८३२।	२८३२७६६

	तथा व्यवस्थापन	।	०।	।	०।			४।
	शैक्षिक पहुच सुनिश्चितता							
	औपचारिक वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रम (परम्परागत विद्यालय)	१७०००००।	१८७००००।	२०५७०००।	२२६२७००।	२४८८९७०।	१०३७८६७०।	२०७५७३४०।
६	विद्यालय शैक्षिक गुणस्तर सुदृढिकरण							
	एवम् कार्यसम्पादनमा आधारित कार्यक्रम	२१५००००।	२३६५०००।	२६०१५००।	२८६१६५०।	३१४७८१५।	१०५५०४६५।	२११००९३०।
७	शैक्षिक विकास विद्यार्थी परीक्षा मूल्याङ्कन,							
	शिक्षक मेन्टेनिङ् तथा विद्यालय सुपरिवेक्षण	१२८१५०।	१४०९६५।	१५५०६२।	१७०५६८।	१८७६२४।	७८२३६९।	१५६४७३८।
८	सिकाई आपुरण तथा द्रुत सिकाई योजना (REAl)	५०००००।	५५००००।	६०५०००।	६६५५००।	७३२०५०।	३०५२५५०।	६१०५१००।
९	शिक्षण सहयोग	१८४६०००।	२०३०६००।	२२३३६६०।	२४५७०२६।	२७०२७२८।	११२७००१४।	२२५४००२८।

	अनुदान (६-८)							
१०	प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा सिकाई सामग्री तथा डिजिटल सिकाई सामग्री व्यवस्थापनका लागि विद्यालय अनुदान	४६५८५०।	५१२४३५।	५६३६७९।	६२००४६।	६८२०५०।	२८४४०६०।	५६८८१२०।
११	सार्वजनिक विद्यालयका लागि अध्ययनरत छात्र छात्राहरुका लागि छात्रावृत्ति	४३१०००।	४५१०००।	४६१०००।	४७१०००।	४८१०००	२२९५०००।	४५९००००।
	जम्मा	१६३२१०५००।	१८१७३१८९५।	१९९७४८९९४।	२१९६८७७९२।	२४१४८२३८७	१०००१३९१२६७	४०४८७९८६

३. माध्यमिक शिक्षाका लागि संघिय सरकारका लागि प्रस्तावः

क्र.स	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष ०८१/०८२	आ.व. ०८२/०८३	आ.व. ०८३/०८४	आ.व. ०८४/०८५	आ.व. ०८५/०८६	पाँच वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
१	शिक्षक तलव भत्ता	३८४००००००।	४२२४००००।	४६४६४३००।	५१११०७००।	५६२२१७७०।	१८८४३७७७०।	३७६८७५५४०।
२	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक (८-१२)	९६३३९७।	९९२२९९।	१०९१५२९।	११२४२७५।	११५८००३।	५३२९५०३।	१०६५९००६।
३	विद्यालय संचालन	५५५०००।	६१०५००।	६७१५५०।	७३८७०५।	८१२५७५।	३३८८३३०।	६७७६६६०।

	तथा व्यवस्थापन							
४	निःशुल्क सेनिटरी प्याड (६-१२)	१३८०००० ।	१५१८००० ।	१६६९८०० ।	१८३६७८० ।	२०२०४५ ८।	८४२५०३८।	१६८५००७ ६।
५	शैक्षिक सुशासनका लागि संस्थागत क्षमता विकास (विद्यार्थी परीक्षा मूल्याङ्कन)	०	०	०	०	०	०	०
	शिक्षक मेन्टरीङ् तथा विद्यालय सुपरिवेक्षण	१३५३८५०।	१३९४४६५।	१४३६२९९।	१४७९३८ ८।	१५२३७७० ।	७१८७७७२।	१४३७५५४ ४।
६	विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति (६-१२)	५७९०००।	६३६९००।	७००५९०।	७७०६४९।	८४७७१४ ।	३५३४८५३।	७०६९७०६।
७	शिक्षण सहयोग अनुदान (९-१२)	५७८०००।	६३५८००।	६९९३८०।	७६९३१८।	८४६२५०।	३५२८७४८।	७०५७४९६।
८	प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा सिकाई	०	०	०	०	०	०	०
	सामग्री तथा डिजिटल सिकाई सामग्री	०	०	०	०	०	०	०
	व्यवस्थापन	१४५४४५	१५९९८९५	१७५९८८५	१९३५८७३	१९५५२३१	८७०५३३४।	१७४१०६६

	का लागि विद्यालय अनुदान	०।	।	।	।	।		८।
	जम्मा	१५९०५६९७।	४९६२४८५९।	५४४९३३३३।	५९७६५६८८।	६५३८५७७१।	२२८५३७३४८।	४५७०७४६९६

४. वालविकास र शिक्षा प्रदेश सरकारका लागि प्रस्ताव :

क.स	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष ०८१/०८२	आ.व. ०८२/०८३	आ.व. ०८३/०८४	आ.व. ०८४/०८५	आ.व. ०८५/०८६	पाँच वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
१	सहयोगी कार्यकर्ता पारिश्रमीक थप	०	८२००००।	८६१०००।	९०४०५०।	९६७३३३।	३५५२३८३।	७१०४७६६।
२	प्रति विद्यार्थी लागत थप	०	१३५०००।	१४१७५०।	१४१७५०।	१५३०९०।	५७१५९०।	११४३१८०।
३	सहयोगी कार्यकर्ता आधारभूत तालिम	०	५०००००।	५५००००।	६०००००।	७०००००।	२३५००००।	१४७९९७८।
४	पाठ्यक्रम प्रवोधिकरण	०	२०००००।	२५००००।	३०००००।	३५००००।	११०००००।	२२०००००।
	जम्मा	०	१६५५०००।	१८०२७५०।	१९४५८००।	२१७०४२३।	७५७३९७३।	११९२७९२४।

५. आधारभूत शिक्षाका लागि प्रदेश सरकारका लागि गरिएको प्रस्ताव:

क.स	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष ०८१/०८२	आ.व. ०८२/०८३	आ.व. ०८३/०८४	आ.व. ०८४/०८५	आ.व. ०८५/०८६	पाँच वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
१	विद्यालय घेराबारा	०	२५०००००।	२६०००००।	२७०००००।	२८०००००।	१०६०००००।	२१२०००००।
२	क्षमता विकास	०	२०००००।	३०००००।	४०००००।	५०००००।	१४०००००।	२८०००००।

	तालिम							
३	कक्षाकोठा मर्मत	०	१००००००।	२००००००।	३००००००।	४००००००।	१०००००००।	२०००००००।
४	वालमैत्रि शिक्षण	०	२००००००।	२५०००००।	३००००००।	३५०००००।	११००००००।	२२००००००।
५	शिक्षाण सहयोग अनुदान		४००००००।	५००००००।	६००००००।	७००००००।	२२००००००।	४४००००००।
	जम्मा	०	४२०००००।	३८०००००।	४३०००००।	१४२०००००।	१६३०००००।	३२६०००००।

६. माध्यमिक तहका लागि प्रदेश सरकारका लागि प्रस्ताव गरिएको

क्र.स	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष ०८१/०८२	आ.व. ०८२/०८३	आ.व. ०८३/०८४	आ.व. ०८४/०८५	आ.व. ०८५/०८६	पाँच वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
१	खेलमैदान	१५०००००।	१६०००००।	१७०००००।	१८०००००।	१९०००००।	८५०००००।	१७००००००।
२	क्याम्पस अनुदान	४०००००।	५०००००।	६०००००।	७०००००।	८०००००।	३००००००।	६००००००।
३	विद्यालय नर्स व्यवस्थापन	८०००००।	८५००००।	९०००००।	९५००००।	१००००००।	४५०००००।	९००००००।
४	विद्यालय घेरा बारा	०	१००००००।	१०५००००।	११०००००।	११५००००।	४३०००००।	४६०००००।
५	क्षमता विकास तालिम	०	३०००००।	३५००००।	४०००००।	४५००००।	१५०००००।	३००००००।
६	कक्षाकोठा मर्मत संभार	०	१५०००००।	१५५००००।	१६०००००।	१६५००००।	६३०००००।	१२६०००००।
७	वालमैत्रि शिक्षण	०	२५००००।	३०००००।	३५००००।	४०००००।	१३०००००।	२६०००००।
८	शिक्षण सहयोग	०	५८१९२२।	६४०११५।	७०४१२६।	७७४५३८।	२७००७०१।	५४०१४०२।

	अनुदान							
९	किशोरी सशक्तिकरण	७५०००।	७६०००।	७७०००।	७८०००।	७९००००।	३८५०००।	७७००००।
१०	विद्यालयमा सूचना तथा संचार विकास सहयोग	०	३०००००।	३५००००।	४०००००।	४५००००।	१५००००।	३००००००।
११	प्राविधिक शिक्षा विकास सहयोग	०	१००००००।	११०००००।	१२०००००।	१३०००००।	४६०००००।	९२०००००।
	जम्मा	२७७५०००।	७९५७९२२।	८६१७११५।	९२८२१२६।	१०६६४५३८।	३८५८५७०१।	७०४७१४०२।

वालविकास शिक्षा स्थानीय तह सरकारका लागि गरिएको प्रस्ताव

क्र.सं.	अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलाप	आ. व. 2081/082	आ. व. 2082/083	आ. व. 2083/084	आ. व. 2084/085	आ. व. 2085/086	5 वर्षको जम्मा	10 वर्षको जम्मा
1	वालविकास केन्द्र स. का. को थप पारिश्रमिक	10517000	10622170	10728391	10835674	10944030	53647265	107294530
2	नमुना वालविकास केन्द्र स्थापनाका लागि सहयोग		800000	850000	900000	950000	3500000	7000000
3	वाल स्वास्थ्य र पोषण सम्वन्धी अभिमुखिकरण		200000	250000	300000	350000	1100000	2200000
4	सहयोगी कार्यकर्ता आधारभूत तालिम		250000	300000	350000	400000	1300000	2600000
5	वालविकास केन्द्रको सजावट		500000	550000	600000	650000	2300000	4600000
6	दिवा खाजा थप		67500	70000	72500	75000	285000	570000
7	सहयोगी कार्यकर्ता अवकाश योजना		150000	200000	250000	300000	900000	1800000
	जम्मा	10517000	12589670	12948391	13308174	13669030	63032265	126064530

आधारभूत तहका लागि स्थानीय तह सरकारका लागि गरिएको प्रस्ताव

क्र.सं.	अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलाप	आ. व. 2081/082	आ. व. 2082/083	आ. व. 2083/084	आ. व. 2084/085	आ. व. 2085/086	5 वर्षको जम्मा	10 वर्षको जम्मा
1	नगर शिक्षक करार सेवा शुल्क	6924000	7616400	8378040	9215844	10137428	42271712	84543424
2	स्थानीय पाठ्यपुस्तक निर्माण कार्यक्रम	2500000	2600000	2700000	2800000	2900000	13500000	27000000
3	शिक्षक तालिम गोष्ठी सञ्चालन (सवै तहका 1-12)	500000	525000	550000	600000	650000	2825000	5650000
4	नगर स्तरीय परीक्षा सञ्चालन	500000	525000	550000	600000	650000	2825000	5650000
5	TPD तालिम (1-12) सवैलाई	1000000	1100000	1200000	1300000	1400000	6000000	12000000
6	अनुगमन मूल्याङ्कन (1-12)	100000	150000	200000	250000	300000	1000000	2000000
7	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन		200000	250000	300000	350000	1100000	2200000
8	वि. व्य. स., शि. अ. संघ क्षमता विकास कार्यक्रम		750000	800000	850000	900000	3300000	6600000
9	वालवालिकाहरूको प्रतिभा प्रस्फुटन		150000	200000	250000	300000	900000	1800000
10	कार्य सम्पादनका आधारमा उत्कृष्ट सामुदायिक विद्यालय		200000	250000	300000	350000	1100000	2200000
11	प्रोत्साहन कार्यक्रम		150000	200000	250000	300000	900000	1800000
12	विद्यालयमा न्यूनतम पुर्वाधार विकासमा सहयोग		500000	600000	700000	800000	2600000	5200000
	जम्मा	11524000	14466400	15878040	17415844	19037428	78321712	156643424

माध्यमिक तहका लागि स्थानीय तह सरकारका लागि गरिएको प्रस्ताव

क्र.सं.	अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलाप	आ. व. 2081/082	आ. व. 2082/083	आ. व. 2083/084	आ. व. 2084/085	आ. व. 2085/086	5 वर्षको जम्मा	10 वर्षको जम्मा
1	नगर शिक्षक करार सेवा शुल्क	1200000	1320000	1452000	1597200	1756920	7326120	14652240
2	विद्यालय स्वस्थ्य स्वयंसेवक कार्यक्रम	1400000	1540000	169000	1710900	1881990	6701890	13403780

3	नगर प्रमुख छात्रवृत्ति कार्यक्रम	900000	950000	1000000	1050000	1100000	5000000	10000000
4	सेनिटरी प्याड खरीद तथा वितरण कार्यक्रम (संस्थागत / सामुदायिक विद्यालय तथा क्याम्पस)	1000000	1050000	1100000	1150000	1200000	5500000	11000000
5	सामुदायिक विद्यालयमा स्काउट विकास कार्यक्रम	500000	550000	600000	650000	700000	3000000	6000000
6	शैक्षिक पात्रो निर्माण तथा छपाई कार्यक्रम	100000	120000	140000	160000	200000	720000	1440000
7	मंगलवारे वहुमुखी क्याम्पसलाई शैक्षिक सहयोग अनुदान	4000000	4020000	4040000	4060000	4080000	20200000	40400000
8	खान्द्रुङ मा. वि. विज्ञान संकाय पठनपाठन कार्यक्रम	2550000	2600000	2650000	2700000	2750000	13250000	26500000
9	व्यवस्थापन तथा नगर भित्र सञ्चालन हुने खेलकुद कार्यक्रम सञ्चालन (सवै तहमा)	2000000	2050000	2100000	2150000	2200000	10500000	21000000
10	नमुना विद्यालयको अवलोकन भ्रमण	200000					200000	400000
11	अनुगमन मूल्याङ्कन	100000					100000	200000
12	प्रतिभा प्रस्फुटनका लागि कार्यक्रम सञ्चालन		20000	30000	40000	50000	140000	280000
13	राष्ट्रपति रनिङ शिल्ड	100000	120000	140000	160000	180000	700000	1400000
14	वाल क्लव, जु. रे. स. का लागि क्षमता विकास तालिम		50000	65000	80000	95000	290000	580000
15	विद्यालय मर्मत संभार		3000000	3500000	4000000	4500000	15000000	30000000
16	स्मार्ट सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन		600000	800000	1000000	1200000	3600000	7200000
	जम्मा	14050000	17990000	17786000	20508100	21893910	72638010	145276020

परिच्छेद- ८

अनुगमन तथा मूल्यांकन

परिचयः-

शैक्षिक कार्यक्रममा स्रोत साधनको विनियोजन, वितरण, लगानी, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्राप्ति तथा प्रगतिको बारेमा नियमित रुपमा निगरानी निरीक्षण, पुनर्निरीक्षण, पर्यवेक्षण एवम् जाँचबुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो ।यो सामान्यतया कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा गरिन्छ। यसले कार्यक्रमको प्रगति र बर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँछ ।

शैक्षिक कार्यक्रमको सान्दर्भिकता, उपयुक्तता, दक्षता र प्रभावकारीताको सन्दर्भमा सुव्यवस्थित एवम् उद्देश्यपूर्ण ढंगले जाँचबुझ तथा लेखाजोखा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो। यो प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रित हुन्छ । मुल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालनका साथै कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि पनि गरिन्छ ।

देउमाई नगरपालिकाको शैक्षिक कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र संघीय सरकारका मातहतका सम्बन्धित कार्यालयवाट अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ। शैक्षिक कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि मापदण्ड तथा सूचकहरुको बिकास गरी ती सूचकहरुको आधारमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन आवश्यकता अनुसार नियमित, आवधिक, मध्यावधिक तथा अन्तिम रुपमा गरिनेछ ।

८.१ वर्तमान अवस्था

नेपालको संबिधान २०७२ अनुसार विद्यालय शिक्षाको अधिकांश अधिकार स्थानीय तहमा रहेको देखिन्छ ।स्थानीय तहबाट मूल्यांकन सम्वन्धी केही कार्यहरू भइरहेको देखिन्छ । देउमाई नगरपालिकाले अनुगमन तथा मूल्यांकनलाई योजनाको अभिन्न अंगका रूपमा लिदै नगर शिक्षा संयन्त्रलाई चुस्त दुरस्त बनाउंदै आवश्यकता अनुसार शिक्षा तथा खेलकुद शाखाबाट पालिकाभित्र रहेका सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरुको अनुगमन तथा मूल्यांकन हुने गरेको छ ।शिक्षा शाखाले शिक्षण सिकाइमा सुधार गर्ने उदेश्यले स्थानीय विज्ञ शिक्षकहरुको समूह बनाइ संयुक्त अनुगमन कार्यको थालनी गरेको अवस्था रहेको छ ।जसबाट शिक्षकलाई सिकाईको क्रममा आइपर्ने बिभिन्न समस्याको समाधान हुनुका साथै विद्यालयको बिभिन्न शैक्षिक,प्रशासनिक र व्यवस्थापकिय पक्षमा सुधार हुँदै गएको महशुस भएको छ ।

स्थानिय सरकार संचालन ऐन २०७४, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना, अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन आदिका आधारमा शैक्षिक योजना निर्माण गरि शिक्षा शाखाले अनुगमन तथा मूल्यांकन गरेको देखिन्छ । पालिका भित्रका खासगरी माध्यमिक तहका विद्यालयहरुमा ई-हाजिरी र सिसि क्यामेराहरु जडान गरी शिक्षक विद्यार्थीको उपस्थिति र विद्यालय गतिविधीहरुको प्रविधिको उपयोग गरी अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने गरीएको छ। यसबाहेक सहभागिता तथा सामूहिक सुपरिवेक्षण गरी शिक्षक पेशागत विकाशका कार्यक्रमहरु, अभिमुखिकरण, प्रवोधिकरण, शारिरीक शिक्षा र संगित सम्वन्धी तालिम आयोजना गरी अनुगमनलाई नतिजामा आधारित बनाई उपलब्धी परिक्षण गरिंदै आएको वर्तमान अवस्था छ।

८.२ उदेश्यः

१. अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागी समन्वयात्मक एवं एकत्रित प्रणाली विकास गर्नु,

२. अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई नतिजामुखी बनाउनु,

३. योजना कार्यान्वयनमा आएका समस्या तथा चुनौतिहरुलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु

४. प्रारम्भिक बालशिक्षादेखि माध्यमिक तहसम्म पहुँच, सहभागिता र गुणस्तर कायम गर्नु

५. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु

६. आधारभूत तथा माध्यमिक तहको आन्तरिक मूल्याङ्कनको प्रभाबकारी कार्यान्वयन गर्नु

८.३ रणनीति

१. कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनका लागि एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सन्चालनमा ल्याउने

२. नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्ने

३. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्य सम्पादन परीक्षणलाई थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने

४. कक्षाकोठाको सिकाइ अनुगमन, कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणाली स्थापित गर्ने

५. सिकाइ गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न विद्यालय तथा शिक्षकको सुपरीवेक्षण तथा पेसागत सहयोग संयन्त्रको व्यवस्था सुद्धीकरण गर्ने

६. विविध योजना अन्रतगत सञ्चालित कार्यक्रम तथा परियोजनाको नियमित, आवधिक, मायावधिक, तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने

७. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७४ ले तोकेबमोजिम अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा कार्यान्वयनका अवस्थाको प्रतिवेदन तयार पार्ने

८. शिक्षामा पहुँच, सहभागिता एवम् समावेशीता, शिक्षक व्यवस्थापन, शैक्षिक प्रशासन तथा व्यवस्थापन, उत्तरदायित्व र पारदर्शिताका लागि स्थानीय तहको कार्य सम्पादन सूचकको विकास र पहिचान गर्ने

९. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्य सम्पादन परीक्षणलाई सुदृढीकरण गरी थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने

१०. योजना तथा कार्यान्वयनलाई अभिवृद्धि गर्न रिपोर्ट कार्ड तथा सामाजिक परीक्षण प्रणालीलाई सुद्ध गर्ने

११. स्थानीय आवश्यकताको आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण, परिमार्जन र परिवर्तन गरी कायान्वयन गर्ने

१२. आधारभूत तथा माध्यमिक तहको आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कन फारामको व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्ने

१३. सबै विद्यालयहरुमा सुचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत सुविधा र उपकरणको प्रवन्ध गरी यसको प्रयागका लागि शिक्षकहरुको क्षमता विकास गर्ने

१४. शिक्षक तथा कर्मचारीहरुलाई जिम्मेवारी, नतिजा एवम् कार्य सम्पादनका आधारमा दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने

१५. विद्यालयको पूर्वाधार विकासको लागि आवश्यक मापदण्ड विकास गर्ने र नयाँ संरचना निर्माण तथा मर्मत संभार गर्ने

८.४ उपलब्धि तथा नतिजा

८.४.१ उपलब्धि

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि समन्वयात्मक एवम् एकत्रित प्रणाली विकास भएको हुनेछ ।

२. नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन हुनेछ ।

३. योजना कार्यान्वयनमा आएका समस्या तथा चुनौतिहरुको सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुनेछ ।

४. प्रारम्भिक बालशिक्षादेखि माध्यमिक तहसम्म पहुँच, सहभागिता र गुणस्तर कायम भएको हुनेछ ।

५. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण, परिमार्जन र परिवर्तन भई प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिएको हुनेछ ।

६. आधारभूत तथा माध्यमिक तहको आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रणालीलाई व्यवस्थित गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

७. सबै तहमा योग्य तथा दक्ष शिक्षक व्यवस्थापन गरेर प्राज्ञिक तथा पेसागत विकास सहयोग संयन्त्रको व्यवस्था गरिनेछ ।

८. गुणस्तरीय सिकाइ तथा सेवा प्रवाहमा सुचना सञ्चार प्रविधिको प्रयोग र विस्तार गरिनेछ ।

९. सबै विद्यालयमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार तथा सबलीकरण गरिनेछ ।

१०. शिक्षक कर्मचारीहरुलाई कार्य सम्पादनप्रति उत्तरदायी, नतिजाप्रति जवाफदेही बनाई सुशासनको अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

८.४.२ नतिजा

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास भएको हुनेछ ।

२. नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित भई योजना तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।

३. शैक्षिक योजना प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल भएको हुनेछ ।

४. सम्पूर्ण बालबालिकाहरुले बालमैत्री वातावरणमा समावेशी रुपमा गुणस्तरीय शिक्षा हासिल गरेका हुनेछ ।

५. स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय चाहना र आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने गरी कार्यान्वयन गरिएको हुनेछ ।

६. आधारभूत तथा माध्यमिक तहको आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी कार्यान्वयन भई गुणस्तर सुधारमा सहयोग पुगेको हुनेछ ।

७. सबै तहका शिक्षकहरु तालिम प्राप्त र निरन्तर पेसागत विकासमा सहभागी भएका हुनेछन् ।

८. सबै विद्यालयहरुमा गुणस्तरीय सिकाइ तथा सेवा प्रवाहमा सुचना संचार प्रविधिको प्रयोग र विस्तार भएको हुनेछ ।

९. सबै विद्यालयमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको व्यबस्थापन भएको हुनेछ।

१०. शिक्षक कर्मचारीहरु कार्य सम्पादनप्रति उत्तरदायी, नतिजाप्रति जवाफदेही भएका हुनेछन ।

८.५:- प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य(१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सूचकमा आधारित अनुगमन तथा मूल्यांकन मार्गदर्शन निर्माण	पटक		१				१		न.पा.
२	मार्गदर्शन प्रवोधिकरण	पटक			१			१	२	न.पा.
३	नगरपालिकाले आफुले कार्यान्वियन गरेका कार्यक्रमको अनुगमन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	न.पा.
४	कार्यक्रम कार्यान्वियनको चौमासिक तथा बार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	न.पा. तथा विद्यालय
५	स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	न.पा.
६	कार्यक्रम कार्यान्वियन पुस्तिका तयारी र प्रवोधिकरण गर्ने	पटक		१				१	२	न.पा.
७	विद्यालय कार्यसम्पादन एवम् स्वमूल्यांकन गर्ने गराउने	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	१०	न.पा.
८	विद्यालयको विज्ञसहितको सघन अनुगमन	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	१०	न.पा.

समाप्त